

Kolet Agafja Matvejevna ei julgenud edasi mõelda, pani end kärmesti riidesse, võttis voorimehe ja sõitis mehe sugulaste juurde — mitte lihavõtteks või jõuluks perekondlikule lõunasöögile, vaid varahommikul, suure murega, erakordse jutu ja küsimusega, mis nüüd teha, ning kavatsusega võtta neilt raha.

Neil on ju seda palju: nad annavad kohe, kui kuulevad, et Ilja Iljitsil on tarvis. Oleks tal endal olnud vaja kohvi ja teed osta, lastele rõivaid, kingi või muud tühja-tähja muret-seda, siis poleks Agafja Matvejevna niitsatanudki, aga praegu on ju viimane häda käes: Ilja Iljitsile peab ostma sparglit, küpsetama metspüüsid, pakkuma aedherneid, mida ta nii väga armastab...

Kuid seal imestati, raha ei antud, vaid öeldi, et kui Ilja Iljitsil on ehk mõningaid asju, olgu kullast või hõbedast, isegi karusnahast, siis võiks need panti panna, sest olevat ju niisuguseid häid inimesi, kes on valmis andma kolmandikku palutud summast niikauaks, kui ta maalt jälle raha saab.

Mõni teine kord oleks see praktiline õpetus geniaalsel perenaisel ühest kõrvast sisse ja teisest välja lennanud, ilma et midagi oleks meelde jäänud, ja mingil moel poleks seda saanud talle pähe pista; aga nüüd võttis ta seda nagu südamega kuulda, pidas aru ja kaalus... oma pärlikeed, mille ta oli kaasavaraks saanud.

Midagi aimamata jõi Ilja Iljits järgmisel päeval sõstralehe-napsi, maitstes suupisteks suurepäraselt lõhekala, sõi armastatud linnumaksa ja valget, värsket laanepüüliha. Agafja Matvejevna ja tema lapsed sõid teenijate kapsasuppi ja putru, ainult Ilja Iljitsile seltsiks olles jõi perenaine kaks tassi kohvi.

Pärlikeele järgnes salalaekast peagi kalliskividest kaela-ehe, siis hõbeasjad, siis soe mantel...

Siis jõudis kätte aeg, kus Oblomov maalt raha sai: Oblomov andis kõik perenaise kätte. See lunastas pärlid välja ning maksis kaelakee, hõbeasjade ja karusnahkse voodriga mantli eest protsendid ära; jälle valmistas ta Oblomovile sparglit ja laanepüüd, kuna ta ise ainult moe pärast kohvi kaasa jõi. Pärlid asusid jälle oma kohale.

Päevast päeva, nädalast nädalasse pingutas ta, et ots otsaga kokku saada, rabeles ja nägi vaeva, müüs oma piduliku salli ära, saatis müügile ka oma paremad kleidid ja jättis järele ainult argipäevased sitskleidid, mis jätsid küünarnukid paljaks; pühapäeviti aga kattis ta kaela vana, kulunud rätikuga.

Sellepärast ta oligi kõhnaks jäänud, sellepärast olid silmad aukus ja sellepärast tõi ta ise Ilja Iljitsile hommikueine lauale.

Tal jätkus siiski jõudu rõõmsat nägu teha, kui Oblomov talle teatas, et homme tuleb tema juurde lõunale Tarantjev, Aleksejev või Ivan Gerassimovitš. Lõunasöök oli maitsev ja korralikult serveeritud. Agafja Matvejevna ei teinud peremehele häbi. Aga kui palju muret, jooksmist, poodides man-gumist, uneta öid ja isegi pisaraid see hoolitsemine talle maksis!

Kui sügavale eluvintsutustesse oli ta nüüd sukeldunud, kui põhjani õppinud tundma õnnelikke ja õnnetuid päevi! Kuid ta armastas seda elu: mure ja pisarate kibedusele vaatamata ei oleks ta praegust elu vahetanud endise, rahulikult voolava elu vastu, kus ta veel Oblomovit ei tundnud ja kus ta auväärsest valitses täielt särisevate ja susisevate pottide, kastrulite ja pannide keskel, jagades Akulinale ja koja-mehele käske.

Ta võpatas hirmust, kui tal korraga surmamõte pähe tuli, ehk küll surm oleks hooilt teinud lõpu tema lakkamatutele pisaratele, igapäevasele jooksmisele ja igaõisele unetusele.

Ilja Iljits sõi hommikust, kuulas siis Maša prantsuse keele lugemist, istus Agafja Matvejevna toas ja vaatas, kuidas ta Vanja jakki parandas, pöörates seda mitmendat-setmendat korda, kuna ta vahepeal kööki lippas, et näha, kas lambapraad saab lõunaks valmis ja kas pole aeg kalasuppi tulele panna.

«No mis te küll kogu aeg askeldate?» ütles Oblomov. «Jätke vahel järele!»

«Kes siis askeldab?» vastas Agafja Matvejevna. «Ajan siia veel need kaks lappi ja siis panen kohe kalasupi keema. Küll see Vanja on halb poiss! Alles mineval nädalal parandasin jaki ära, nüüd on ta jälle puruks rebinud! Mis sa naerad,» pöördus ta poisi poole, kes sargi ja lühikeste pükste väel laua ääres istus, üksainus traksiharju üle öla. «Vaata, kui ma ei parandagi enne ära kui homme hommikuks, siis ei pääse sa uulitsale jooksmas. Muidugi rebisid teised poisid lõhki, sa kaklesid jälle — eks ole?»

«Ei, mamma, see läks ise katki,» ütles Vanja.

«Või ise! Oleksid parem kodus istunud ja õppetükke korranud, selle asemel, et uulitsal joosta! Kui Ilja Iljits veel kord ütleb, et sul pole prantsuse keele tükk selge, siis ma võtan sul saapad ka ära, siis pead ikka raamatu juures istuma, tahad või ei taha!»

«Mulle ei meeldi prantsuse keelt õppida.»

«Miks?» küsis Oblomov.

«Prantsuse keeles on palju inetuid sõnu . . .»

Agafja Matvejevna punastas. Oblomov pahvatas naerma. Küllap neil oli ennegi olnud juttu «inetutest sõnadest».

«Ole vait, rumal poiss!» ütles ema. «Pühi parem nina puhtaks, kas sa ise ei näe?»

Vanja luristas ninaga, aga pühkima ei hakanud.

«Kannatage, kui ma saan maalt raha, siis lasen talle kaks ülikonda õmmelda,» võttis Oblomovgi jutust osa, «sinise ja ki ja tulevaks aastaks vormikuue; ta astub ju gümnaasiumi.»

«Oh, vana käib veel küll,» ütles Agafja Matvejevna, «raha kulub majapidamiseks ära. Muretseme soolaliha varuks, ma keedan teile moose . . . Lähen vaatan, kas Anisja tõi hapukoort . . .» Ta tõusis püsti.

«Mis täna lõunaks saab?» küsis Oblomov.

«Kiisasuppi, lambapraadi ja kohupiimakäkke.»

Oblomov vaikus.

Äkki sõitis lahtine tõld maja ette, keegi koputas jalgvärvale, algas koera haukumine ja keti otsas karglemine.

Oblomov läks oma tuppa, arvates, et keegi tuleb perenaise poole: võib-olla lihunik, aedviljakaupmees või mõni muu seda sorti asjamees. Niisugune külustus tähendas hari-likult ikka rahapalumist, perenaise äraütlevat vastust, siis kaubapakkuja ähvardust, siis juba perenaise palvet rahaga oodata, lõpuks lahkujate sõimu, uste ja värava paugutamist ning koera pöörast haukumist ja keti otsas rappimist — ühesõnaga, piinlikku stseeni. Kuid nüüd sõitis tõld värava ette, mida see võiks tähendada? Lihunikud ja aedviljakaup-
mehed tõllaga ei sõida.

Kohe tormas perenaine kohkunult Oblomovi tuppa.

«Teile tuli külaline!» ütles ta.

«Kes ta on: Tarantjev või Aleksejev?»

«Ei, ei, see, kes eeliapäeval lõunal käis.»

«Stolz?» küsis Oblomov ärevalt ja vaatas ringi, kuhu pageda. «Jumal küll! Mis ta ütleb, kui ta seda kõike näeb? . . . Õelge, et ma olen ära sõitnud!» ütles ta ruttu ja läks perenaise tuppa.

Anisja jõudis veel õigel ajal võõrale vastu: Agafja Matvejevna oli talle härra käsu edasi öelnud. Stolz uskus, ainult imestas, et Oblomovit korruga kodus ei ole.

«Noh, siis ütle, et ma tulen kahe tunni pärast lõunale!» käskis ta ja läks lähemasse linnaparki.

«Tuleb lõunale!» teatas Anisja hirmuga.

«Tuleb lõunale!» kordas kohkunud Agafja Matvejevna Oblomovile.

«Peab uue lõunasöögi valmistama,» ütles Oblomov, kui ta oli natuke aega mõelnud.

Perenaine vaatas talle üpris jahmunud pilgul otsa. Tal oli ainult viiskümmend kopikat veel järel, ja kuu esimene päev, millal ta vennakse käest pidi raha saama, tuleb alles kümne päeva pärast. Võlgu ei anna keegi midagi.

«Ei jõua enam, Ilja Iljitš,» tähendas ta arglikult, «las sööb seda, mis on . . .»

«Ta ei söö seda, Agafja Matvejevna; ta ei kannata kala-
suppi silmaotsaski, isegi sterletisuppi mitte; ja lambaliha ei võta ta ka suu sisse.»

«Vorstipoest võib keelt osta!» ütles perenaine ootamatult nõu leides, «see on siin lähedal.»

«Seda võib, see on hea; ja laske mingit aedvilja tuua, värskeid ube näiteks . . .»

«Oad maksavad kaheksakümmend kopikat nael!» oli perenaisel juba keelel, kuid üle huulte see ei tulnud.

«Hea küll, ma teen seda . . .» ütles ta ja otsustas ubade asemel kapsaid teha.

«Laske veel nael šveitsi juustu osta!» käskis Oblomov, kellel polnud perenaise majanduslikust seisukorrast aimugi. «Ja muud pole vaja. Ma vabandan, ütlen, et ei teadnud oodata . . . Ja kui saaks veel mingit puljongit!»

Perenaine hakkas minema.

«Aga vein?» tuli Oblomovile äkki meelde.

Perenaine vastas jälle jahmunud pilguga.

«Peab «Lafitte'i» tooma,» otsustas Oblomov külmavereli-
selt.

VI

Kahe tunni pärast tuligi Stolz.

«Mis sul viga on? Küll sa oled muutunud, nii paks ja kah-
vatu! Oled sa haige?» küsis Stolz.

«Tervis on kehv, Andrei,» vastas Oblomov teda kaelusta-
des, «vasak jalg kipub ikka ära surema.»

«Ja kui jõe su elamine on!» ütles Stolz ringi vaadates, «miks sa oma öökuube kord ometi ära ei viska? Lapp lapi otsas kinni!»

«Harjumus, Andrei, kahju lahkuda.»

«Aga voodivaip ja kardinad . . .» jätkas Stolz, «on see ka

harjumus? On sul kahju neid nārusid uute vastu vahetada? Armas aeg, kuidas sa võid selles voodis üldse magada? Mis sinuga lahti on?»

Stolz vaatas ainiti Oblomovit, siis jälle aknakardinaid ja voodit...

«Ei midagi,» vastas Oblomov kohmetult, «sa tead ju, ma pole oma toa sisustusele kunagi väga suurt rõhku pannud... Hakkame parem lõunat sööma. Hei, Zahhar! Kata ruttu laud ära! Noh, kas tulid kauaks? Ja kust sa tuled?»

«Arva ära, kes ma olen ja kust ma tulen,» ütles Stolz, «sina ei kuule ju siin suure ilma kohta midagi.»

Oblomov vaatas uudishimulikult sõbrale otsa ja jäi ootama, mida see ütleb.

«Kus Olga on?» küsis ta.

«Noo, sa polegi unustanud? Ma mõtlesin, et sa unustad,» ütles Stolz.

«Ei, Andrei, kas saab siis teda unustada? See tähendaks unustada, et ma olen kord elanud, paradiisis olnud... Nüüd aga — näed isel...» Ta ohkas. «Aga kus ta on?»

«Oma mõisas, juhib majapidamist.»

«Tädiga koos?» küsis Oblomov.

«Jah, ja mehega.»

«On ta siis mehel?» küsis Oblomov silmi pärani ajades.

«Miks sa ära kokkusid? Ikka mälestused või?...» küsis Stolz vaikselt, peaaegu õrnalt.

«Oh ei, jumal sinuga!» ütles Oblomov tõrjuvalt, kui ta enesevalitsuse tagasi sai. «Ma ei kokkunud, vaid imestasin ainult; ma ei tea, miks see mind vapustas. Kas ammu juba? On ta õnnelik? Räägi, jumala pärast! Mul on tunne, et sa võtsid raske koorma mu südame! Kuigi sa kinnitasid, et ta olevat mulle andeks andnud, aga tead... ma ei olnud rahulik! Ikka nāris miski mu südant... Armas Andrei, ma olen sulle nii tänulik!»

Oblomov oli südamest rõõmus, ta lausa hüples sohval ja läks nii elevile, et Stolz vaatas teda heal meele ja koguni liigutatult.

«Kui hea sa oled, Ilja!» ütles ta. «Sinu süda oli tõesti teda väärt. Ma räägin talle seda.»

«Ei, ei, ära räägi midagi!» ütles Oblomov vahele. «Ta võiks mind tundetuks pidada, et ma tema mehelemineku üle rõõmutsen.»

«Kas siis rõõm ei ole tunne, pealegi veel egoismist vaba tunne? Sa rõõmutsed ju ainult tema õnne üle.»

«Jah, see on tõsi!» ütles Oblomov jälle vahele. «Jumal

teab, mis ma kokku jahvatan... Aga kes on siis see õnnelik? Seda ma ei küsinudki.»

«Kes?» kordas Stolz. «Kas sa seda siis ise ei aima, Ilja?»

Oblomovi pilk jäi äkki liikumatult sõbra näol peatuma: ta ilme kivines korraks ja jume kadus.

«Ega ometi... sina?» küsis ta siis.

«Jälle kokkusid ära! Mispärast ometi?» küsis Stolz naerma hakates.

«Ära tee nalja, Andrei, räägi tõtt!» ütles Oblomov ärevalt.

«Jumala eest, ma ei tee nalja! Juba teist aastat olen ma Olgaga abielus.»

Vähehaaval kadus jahmatus Oblomovi näolt ja selle asemele tuli leplik mõtlikkus; ta ei tõstnud veel silmi, kuid tema mõtlikkus muutus peagi vaikseks ja sügavaks rõõmuks, ja kui ta viimaks pilgu Stolzi poole pööras, oli see härdunud ja pisarais pilk.

«Armas Andrei!» ütles ta sõbra kallistades. «Armas Olga... Sergejevna!» lisas ta siis, vaimustust maha surudes. «Teid on jumal ise paari pannud! Jumal küll, kui õnnelik ma olen! Ütle siis talle...»

«Ütlen, et paremat Oblomovit ma ei tea!» ütles Stolz väga liigutatult vahele.

«Ei, ütle talle, tuleta talle meelde, et mina kohtasin teda ainult selleks, et teda õigele teele juhtida, ja et ma õnnistan seda kohtumist, ja õnnistan teda ka tema uuel eluteel! Kui teda oleks kosinud mõni teine...» lisas ta hirmunult, «aga nüüd ei punasta ma oma osa pärast, ei kahetse seda; mu hingelt langes raske koorem, seal on jälle selge ja ma olen õnnelik. Mu jumal, ma tänan sind!»

Jälle kippus ta meeleliigutusest sohval peaaegu hüplema: kord tulid pisarad silma, kord tükkis naer peale.

«Zahhar, olgu lõunaks vahuveini!» hüüdis ta, unustades, et tal pole krossigi hinge taga.

«Ma räägin Olgale, kõik viimseni!» lubas Stolz. «Pole ime, et ta ei suuda sind unustada. Jah, sa olid teda väärt: su süda on sügav nagu kaev!»

Zahhari pea tuli ukse vahelt nähtavale.

«Olge head, tulge siia,» ütles ta härrale silma pilgutades.

«Mis seal on?» küsis Oblomov kärsitult. «Mine väljal!»

«Olge head, raha!» sosistas Zahhar.

Oblomov jäi äkki vait.

«Noh, pole siis vaja!» sosistas ta ukse vahelt vastu. «Ütle, et unustasid, ei jõudnud! Mine!... Ei, tule siia!» ütles ta

valjusti. «Tead sa uudist, Zahhar? Soovi õnne: Andrei Ivanõts on abiellunud!»

«Oh, isake! Andis jumal niikauaks elupäevi, et seda rõõmu kuulda sain! Soovime õnne, Andrei Ivanõts; andku jumal teile palju aastaid ja palju lapsi! Oh taevake, seda rõõmu küll!»

Zahhar kummardas, naeratas, kähises ja nohises. Stolz võttis taskust paberraha ja andis selle talle.

«Säh, võta, osta endale uus kuub,» ütles ta, «vaata ometi, sa näed välja nagu kerjus.»

«Kelle te võtsite, isake?» küsis Zahhar, kuna ta ise Stolzi kätt püüdis suudelda.

«Olga Sergejevna — mäletad ju?» ütles Oblomov.

«Iljinski preili? Taevake! Nii tore preili! Ilja Iljitš sõimas mind, vana peni, tookord asja eest! Olen süüdi, tegin pattu: mina ajasin kõik härra peale. Mina rääkisingi Iljinski rahvale, mitte Nikita! Ja näe, tuli laimujutt välja! Oh issake, oh jumaluke...» kordas ta eestuppa minnes.

«Olga kutsub sind oma mõisasse; sinu armastus on jahtunud, pole sulle enam ohtlik: sa ei lähe armukadedaks. Sõidame sinna!»

Oblomov ohkas.

«Ei, Andrei,» ütles ta, «armastust ja armukadedust ma ei karda, aga teile ma siiski ei tule.»

«Mida sa siis kardad?»

«Kardan kadedust: teie õnn oleks mulle peegliks, kust ma näeksin oma kibedat, raisatud elu, aga teisiti ma elama ei hakka, ei suuda.»

«Mine ikka, kallid Iljal! Sa hakkad tahtmatagi samuti elama, nagu su ümbruses elatakse. Hakkad majapidamisega tegelema, arvet pidama, lugema, muusikat kuulama! Kui ilusaks on läinud Olga hääl! Mäletad «Casta diva't?»»

Oblomov vehkis käega, et Stolz ei tuletaks seda meelde.

«Sõidame!» käis Stolz peale. «Olga tahab seda, ta ei jäta enne järele. Mina väsin, aga tema mitte. See on selline tuli, selline elu, et sellest ajuti minulegi küllalt saab. Su hinges hakkab jälle minevik liikuma. Tuleb meelde park, sirelioks, saad natukeseks ajaks elu sisse...»

«Ei, Andrei, ei, ära tuleta meelde, ära puuduta seda, jumala pärast!» ütles Oblomov tõsiselt. «See teeb mulle valu, ja mitte rõõmu. Mälestused on kas suur luule — kui nad on elava õnne mälestused — või kõrvetav valu — kui nad puudutavad kuivanud haavu... Räägime millestki muust. Ah jaa, ma pole sind veel selle vaeva eest tänanud,

mis sa mu mõisas oled minu eest näinud. Sõber! Mina ei suuda, ei jaks! Otsi tänu omaenda südamest või oma õnnest — Olgast... Olga Sergejevna, mina aga... mina ei suuda sind küllalt tänada! Anna andeks, et ma pole sind sest vaevast tänini vabastanud. Aga varsti tuleb kevad, siis lähen tingimata Oblomovkasse...»

«Tead sa ka, mis Oblomovkas tehakse? Sa ei tunne teda äragi!» ütles Stolz. «Ma ei hakanud sulle kirjutama, sest sa ei vasta ju kirjadele. Sild on valmis, maja süvest peale katuse all. Seesmise ehitustöö eest pead juba ise muretsema, oma maitse järgi — seda ma enda peale ei võta. Tööd juhatas uus valitseja, minu valitud mees. Vaatasid sa aruandes väljaminekuid?...»

Oblomov vaikus.

«Sa pole aruannet lugenuki?» küsis Stolz talle otsa vaadates. «Kus ta on?»

«Oota, pärast lõunat otsin üles; peab Zahhari käest küsima...»

«Ah, Ilja, Ilja! Ei tea, kas nutta või naerda.»

«Pärast lõunat otsime üles. Nüüd hakkame sööma!»

Stolz istus nina krimpsutades lauda. Talle tuli eeliapäev meelde: austrid, ananassid, nepid; nüüd aga nägi ta jämedat laudlina; äädika- ja õlikaravinidel olid korkide asemel paberitropid peal; kummagi taldrikul oli suur rukkileivakäär; kahvlitel olid harud murtud. Oblomovile toodi kalasuppi, Stolzile tangusuppi kanalihaga; pärast tuli kõva keel ja siis lambapraad. Juurde toodi punast veini. Stolz valas endale pool klaasi, maitset, pani klaasi lauale tagasi ega puudutanud seda enam. Ilja Iljitš jõi kaks sõstralehenapsi ja hakkas ahnelt lambaliha sööma.

«Vein ei kõlba kuhugi!» ütles Stolz.

«Vabanda, polnud aega üle jõe minna,» vastas Oblomov. «Tahad ehk sõstralehenapsi? Väga hea, Andrei, proovi ka!»

Ta valas endale veel ühe pitsi ja jõi ära.

Stolz vaatas teda imestunult, kuid vaikus.

«Agafja Matvejevna laseb sõstralehtede peal tõmmata: tubli naisterahvas!» rääkis Oblomov, pisut juba purju jäänud. «Mina ei tea tõepoolest, kuidas ma maal ilma temata läbi saan: teist niisugust perenaist küll ei leia.»

Stolz kuulas teda kergelt kortsus kulmul.

«Mis sa arvad, kes seda kõike valmistab? Anisja? Oh eil!» jätkas Oblomov. «Anisja hoolitseb kanapoegade eest, kastab kapsaid ja peseb põrandaid; aga kõik see on Agafja Matvejevna tehtud.»

Stolz ei söönud lambaliha ega kohupiimakäkke, pani kahvli kõrvale ja vaatas, millise isuga Oblomov seda toitu söi.

«Nüüd sa enam minu seljas pahempidi särki ei näe,» rääkis Oblomov edasi, kuna ta ise isukalt konte lutsis, «tema valvab kõige järele, tema näeb kõike; mul pole enam ühtki nõelumata sukka — ja kõik teeb tema ise. Ja millist kohvi ta veel keedab! Pärast lõunat lasen sulle tuua.»

Stolz kuulas vaikides, mureliku näoga.

«Vend kolis tal siit ära, mõtleb naist võtma hakata; majapidamine pole enam nii suur nagu enne. Aga enne, tead, kuidas töö perenaise käes edenes! Hommikust õhtuni oli ta lennus — turule ja kaubahoovi... Tead, mis ma sulle ütlen,» jätkas Oblomov juba pehmel keelel, «anna mulle kaks-kolm tuhat, siis ma ei hakkaks sulle keelt ja lambaliha pakkuma; laseks terve sammakala lauale tuua, ja forelle, esimese sordi fileed! Ilma kokatagi teeks Agafja Matvejevna imet, jah!»

Ta jõi veel ühe napsi.

«Joo, Andrei, proovi, tõepoolest: suurepärase napsi Olga Sergejevna ei oska sulle niisugust valmistada. — Ta laulab küll «Casta diva't», aga niisugust napsi valmistada ei oska! Ega niisugust seenepirukat kanalihagal! Niisugust nagu siin küpsetati mõnikord ainult Oblomovkas! Ja see on ka hea, et seda ei küpseta mulle mõni kokk: see pätsib pirukat jumal teab missuguste kätega; Agafja Matvejevna aga on puhtus isel!»

Stolz kuulas tähelepanelikult, kikkis kõrvu.

«Käed olid tal enne valged,» jätkas tunduvalt joobnud Oblomov, «kas või anna suud! Nüüd on küll karedaks läinud, sest ta teeb ju kõik isel! Ise targeldab minu särgidki!» ütles ta härdalt, peaaegu pisarsilmil. «Jumala eest, ma ise nägin! Mõne teise eest ei hoolitse oma nainegi nii hästi, jumala eest! Suurepärase naisterahvas, see Agafja Matvejevna! Ääh, Andrei! Koli Olga Sergejevna ka siia, üüri endale siin suvemaja: oleks tore elu küll! Jooksime metsa all teed, eeliapäeval läheksime Püssirohuvabrikute juurde aasale; vanker toidumoon ja teemasinaga sõidaks järele. Laotaksime vaibad rohu peale, pikutaksime seal! Agafja Matvejevna õpetaks ka Olga Sergejevna majapidamist, ta võiks õpetada küll! Ainult praegu on lugu kehvaks läinud: vend kolis ära; aga kui meile jääks kolm-neli tuhat, siis laseksin ma sulle, tead, missugused kalkunid lauale panna...»

«Sa saad ju minu käest viis!» ütles Stolz äkki. «Kuhu sa selle kõik paned?»

«Aga võlg?» lipsas Oblomovil suust.

Stolz kargas püsti.

«Võlg?» kordas ta. «Mis võlg?»

Ja nagu kuri koolmeister vaatas ta peitupugevale õpilasele otsa.

Oblomov jäi korrapealt vait. Stolz istus tema juurde sohvale.

«Kellele sa võlgu oled?» küsis ta.

Oblomov muutus kainenmaks, sai aru tagasi.

«Mitte kellelegi, ma valetasin,» ütles ta.

«Ei, sa valetad praegu, ja üpris saamatult. Mis võlad sul on? Mis on sinuga juhtunud, Ilja? Jajaal! Seda siis tähendabki see lambaliha ja hapu vein! Sul pole raha! Kuhu sa oma raha paned?»

«Ma olen tõepoolest... perenaisele... natuke toidu eest... võlgu...» ütles Oblomov.

«Lambaliha ja keele eest! Ilja, räägi, mis siin sünnib? Mis lugu see on: vend kolis ära, majapidamine läks kehvaks... Siin on midagi korrast ära. Palju sa võlgu oled?»

«Kümme tuhat... võlakirja põhjal...» sosistas Oblomov.

Stolz kargas üles ja istus uuesti.

«Kümme tuhat? Perenaisele? Toidu eest?» kordas ta kohkunult.

«Jah, sai liiga palju ostetud, ma elasin laialt... Mäletad, virsikud, ananassid... nõnda see võlg tuligi...» pomises Oblomov. «Aga mis sellest rääkida!»

Stolz ei vastanud. Ta mõtles: «Vend kolis ära, majapidamine läks kehvaks — ja nõnda on see tõepoolest: nii lage, vaene, räpane on siin! Mis inimene see perenaine küll on? Oblomov kiidab teda! Ta hoolitseb Oblomovi eest; Oblomov räägib temast suure õhinaga...»

Äkki tõtt tabades läks Stolz näost kahvatuks. Ta tundis külmavärinaid.

«Ilja!» küsis ta. «See naine... kes ta sulle on?»

Kuid Oblomov oli pea lauale pannud ja tukkus.

«See naine koorib teda, teeb ta puupaljaks... see on iga-päevane lugu, aga ma lihtsalt ei tulnud selle mõtte peale!» arutas Stolz endamisi.

Ta tõusis ja avas ruttu perenaise toa ukse, nii et see teda nähes ehmus ja pillas lusika maha, millega ta kohvi oli seganud.

«Mul on vaja teiega rääkida,» ütles Stolz viisakalt.

«Olge head, astuge võõrastetuppa, ma tulen kohe,» vastas perenaine arglikult.

Ja rätikut kaela heites astus ta Stolzi järel võõrastetuppa, kus ta sohva äärele istus. Salli ei olnud tal enam ümber võtta, ja nõnda püüdis ta oma käsi rätiku alla peita.

«Kas Ilja Iljitš andis teile võlakirja?» küsis Stolz.

«Ei,» vastas naine nüri imestusega, «härra pole mulle mingit kirja andnud.»

«Kuidas nii, teil pole mingit kirja?»

«Mina pole mingit kirja näinud!» kinnitas naine ikka nüri imestusega...

«Võlakirja?» kordas Stolz.

Naine mõtles natuke.

«Ehk te räägiksite vennaksega,» ütles ta, «aga mina pole mingit kirja näinud.»

«On ta loll või kelm?» mõtles Stolz.

«Aga kas Ilja Iljitš on teile võlgu?» küsis ta.

Naine vaatas talle nüri otsa, siis selgis ta ilme veidi, ilmutades koguni ärevust. Talle tulid meelde panditud pärliid, hõbeasjad ja mantel ning ta arvas, et Stolz sellest võlast räägib, aga ta mõistus ei võtnud kuidagi kinni, mismoodi see teatavaks on saanud; tema ise polnud ju Oblomovile sõnagi lausunud, isegi Anisjale mitte, kellele ta muidu iga kopika kohta aru andis.

«Kui palju ta teile võlgu on?» küsis Stolz murelikult.

«Mitte midagi! Mitte kopikatki!»

«Varjab minu eest, häbeneb, see ahne loom, liiaksu-võtjal!» mõtles Stolz. «Aga küll ma talt kõik kätte saan!»

«Aga need kümme tuhat?» ütles Stolz.

«Mis kümme tuhat?» küsis naine äreva imestusega.

«Ilja Iljitš on teile võlakirja põhjal kümme tuhat rubla võlgu — kas on või ei ole?» küsis Stolz.

«Härra pole mulle midagi võlgu. Paastu ajal oli lihunikule kaksteist ja pool rubla võlgu, aga see on juba kolme nädala eest ära makstud; ja koore eest on piimanaisele ka makstud — nii et võlga ei ole.»

«Kas teil siis seda dokumenti ei olegi?»

Naine vaatas nüri otsa mehele.

«Ehk räägiksite vennaksega,» vastas ta, «ta elab üle uulitsa Zamõkalovi majas, näe, seal, keldripealne maja.»

«Ei, lubage, et ma räägin teiega,» ütles Stolz kindlalt. «Ilja Iljitš arvab, et tema on teile võlgu, ja mitte teie ven-nale...»

«Ta ei ole minule võlgu,» vastas naine, «aga seda, et ma

hõbeasjad, pärled ja karusnahavoodriga mantli panti vii-sin, seda tegin ma iseenda pärast. Otsin endale ja Mašale kingad ja Vanjale särgiriiet, osa maksin keeduvilja eest poodi ka... Ilja Iljitši peale ei läinud sealt kopikatki.»

Stolz vaatas ja kuulas naist ning püüdis tema sõnade mõt-test aru saada. Paistis, et tema üksi aimas ligilähedaselt Agafja Matvejevna saladust, ja seni hoolimatu, peaaegu põlglik pilk, millega ta naist oli mõõtnud, muutus tahtmatult uudishimulikuks, isegi osavõtlikuks.

Ta aimas ähmaselt pärlikee ja hõbeasjade pantimise näol toodud ohvri salajast tähendust, kuid ta ei olnud kindel, kas see ohver oli toodud puhtast kiindumusest või lootuses sel-lest edaspidi mõnesugust kasu saada.

Stolz ei teadnud, kas ta pidi Ilja pärast kurvastama või rõõmustama. Oli selge, et Ilja sellele naisele võlgu ei ole ja et see võlg on «vennakse» kelmistükk; kuid peale selle sel-gus veel nii mõndagi muud... Mida tähendab pärlikee ja hõbeasjade pantimine?

«Nii et teil ei ole nõudmisi Ilja Iljitši vastu?» küsis Stolz.

«Ehk võtaksite vaevaks vennaksega rääkida,» vastas naine monotoonselt, «nüüd peaks ta juba kodus olema.»

«Teie ütlete, et Ilja Iljitš ei ole teile võlgu?»

«Mitte kopikatki, tõesti mitte, jumala tõsi!» vastas naine pühapildi poole vaadates ja risti ette lüües.

«Kas te olete valmis seda ka tunnistajate kuuldes kinni-tama?»

«Kõigi kuuldes, kas või pihil! Aga et ma pärled ja hõbe-asjad panti panin, siis seda tegin ma oma kulude kat-teks...»

«Väga heal!» ütles Stolz vahele. «Homme tulen ma oma kahe tuttavaga teie poole; ehk olete siis nii lahke ja kor-date seda ka nende kuuldes?»

«Te võiksite parem vennaksega rääkida,» kordas naine, «mina pole ju korralikult riideski... ma olen kõik see aeg köögis, pole hea, kui võõrad näevad: vaatavad viltu.»

«Sest pole midagi, mitte kõige vähematki! Teie vennak-sega räägin ma aga pärast seda, kui teie olete paberile alla kirjutanud...»

«Kirjutamisega ma küll enam toime ei tule...»

«Siin pole ju palju kirjutada, kõigest paar rida!»

«Ei, ärge seda minu käest nõudke; las parem Vanja kir-jutab: tema teeb ilusti puhtalt...»

«Ei, ärge nüüd ajage vastu,» tingis Stolz, «kui te sellele

paberile alla ei kirjuta, siis tähendab see, et Ilja Iljitš on teile kümme tuhat rubla võlgu.»

«Ei, härra pole mulle midagi võlgu, mitte kopikatki,» kinnitas naine. «Jumala eest!»

«Sel juhul peate küll paberile alla kirjutama. Jumalaga, homseni!»

«Parem, kui te homme vennakse poolt läbi läheksite...» ütles naine veel Stolzi välja saates, «näe, seal nurga peal, üle uulitsa.»

«Ei, ja ma palun teid ka vennaksele sellest enne mitte sõnagi rääkida, kuni ma tulen, muidu teeb see Ilja Iljitšile palju paha...»

«Ma ei ütle talle siis midagi!» ütles perenaine sõnakuulelikult.

VII

Järgmisel päeval andis Agafja Matvejevna Stolzile kirjaliku tunnistuse, et temal Oblomovi vastu mingit rahalist nõudmist ei ole. Selle tunnistusega ilmus Stolz äkki «vennakse» ette.

See oli Ivan Matvejevitšile tõeline pikselöök. Ta tõi oma dokumendi välja ning osutas väriseva parema käe keskmise sõrmega, küüs allapidi, Oblomovi allkirja ja maakleri kinnitust.

«Seadus,» ütles ta, «mina seisan kõrval, valvan ainult õe kasu, aga mis raha Ilja Iljitš on võtnud, seda ma ei tea.»

«Sellega teie asi veel ei lõpe,» ähvardas Stolz ära sõites.

«Seaduslik asi, mina seisan kõrval,» kaitses end Ivan Matvejevitš käsi varrukatesse peites.

Niipea kui ta teisel päeval ametisse ilmus, tuli käskjalg teda viivitamatult kindrali juurde kutsuma.

«Kindrali juurde!» kordas hirmuga kogu ametkond. «Mis tarvis? Mis on? Nõuab ehk mõnda toimikut? Ei tea, mis sugust? Ruttu, ruttu! Paberid kausta õmmelda, nimekirjad ära teha! Mis see küll on?»

Õhtul tuli Ivan Matvejevitš väga ärritatult «joogiasutusse». Tarantjev ootas teda juba ammu seal.

«Mis on, vater?» küsis ta kärsitult.

«Mis on?» ütles Ivan Matvejevitš tuima häälega. «Mis sina arvad?»

«Sõimati läbi või?»

«Sõimati läbi!» osatas Ivan Matvejevitš. «Ennem oleks

võidud kere peale anda! Oled sina ka kenal!» ütles ta etteheitvalt. «Ei märka öelda, mis asjamees see sakslane on!»

«Ma ju ütlesin sulle, et kaval!»

«Mis sest, et kaval! Kavalaid on ennegi nähtud! Miks sa ei öelnud, et tal on võimu! Nad sinatavad kindraliga teineteist, noh, nagu meie siin praegu omavahel. Kas ma oleksin oma nina kõrvetama hakanud, kui ma seda oleksin teadnud!»

«Aga see on ju seaduslik asi!» vaidles Tarantjev vastu.

«Seaduslik asi!» osatas jälle Ivan Matvejevitš. «Mine katsu seal seda öelda: keel kuivab suulakke kinni. Tead, mis kindral minult küsis?»

«Mida siis?» küsis Tarantjev uudishimulikult.

««Kas on tõsi, et teie ühe kaabakaga koos mõisnik Oblomovi täis jootsite ja sundisite teda siis oma öele võlakirja tegema?»»

«Kas ta ütles just «kaabakas?»» küsis Tarantjev.

«Jah, just nii ta ütles...»

«Kes see kaabakas siis on?» küsis Tarantjev edasi.

Vader vaatas talle otsa.

«Ah sina ei teagi?» ütles ta sapiselt. «Kas mitte sina ise?»

«Mis te siis mind sinna sisse kiskusite?»

«Täna selle eest sakslast ja oma sõpra Oblomovit! Sakslane nuuskis kõik välja, uuris järele...»

«Sa, vater, oleksid võinud mõne teise peale rääkida ja minu kohta öelda, et mind ei olnud...»

«Ennäe! Mis pühak sina siis oled?» ütles vader.

«Mis sa vastasid, kui kindral küsis, et «kas on tõsi, et teie ühe kaabakaga...»? Siinkohal sa just oleksidki pidanud mööda hiilima!»

«Mööda hiilima! Eks sa katsu hiilida! Teisel rohelised silmad põlevad peas! Pingutasin, mis võisin, tahtsin öelda: «Pole tõsi, Teie ekstsellents, see on laim, mina ei tunne mingit Oblomovit, see on Tarantjevi tegu!» — aga keel ei kuulanud sõna; langesin ainult ta jalge ette maha.»

«Ja nemad, tahavad asja üles võtta või?» küsis Tarantjev tumedalt. «Mina seisan ju kõrval, aga sina, vater...»

«Kõrval! Sina seisad kõrval! Ei, vater, kui juba keegi pea silmusesse pistma peab, siis sina kõige enne: kes sundis Oblomovit jooma? Kes sõimas ja ähvardas teda?...»

«Sina ise õpetasid mind!» ütles Tarantjev.

«Kas sa oled siis alaealine või mis? Mina ei tea midagi, pole kuulnud ega näinud.»

«Vader, see on sigadus! Kui palju sa minu abiga oled saanud, mulle jäi kõigest kolmsada...»

«Mis siis? Pean ma üksi kõik enda peale võtma? Õige mugav sell! Ei, mina ei tea midagi,» kordas Muhhojarov, «õde palus mind — naisterahvas ju asja ei tunne —, et ma võlakirja maaklerile esitaksin, ja see on kõik. Sina ja Zajtortõi olite tunnistajaks, teie peate ka vastust andma.»

«Sa oleksid võinud õele särü teha: kuidas ta tohtis venna vastu välja astuda!» ütles Tarantjev.

«Õde on loll: mis temaga teha!»

«Mis tema ütleb?»

«Tema! Nutab, aga kinnitab ikka, et Ilja Iljitš ei ole võlgu, ja muud midagi! Tema ei olevat Oblomovile kunagi raha andnud.»

«Sul on võlakiri õe vastu,» ütles Tarantjev, «sina omast ilma ei jää...»

Muhhojarov võttis taskust õe võlakirja, rebis selle tükki-deks ja ulatas Tarantjevile.

«Säh, kingin sulle, kui tahad!» ütles ta. «Mis temalt ka võtta on? Maja ja aed? Selle eest ei saa tuhandetki: see on lagunemas. Ja ega ma mõni pagan ei ole, et teda koos lastega kerjama saadan!»

«Nii et tuleb juurdlus?» küsis Tarantjev kartlikult. «Siin peaks katsuma nii odavalt välja tulla, kui saab: päästa nüüd hädast, vennas!»

«Mis juurdlus? Ei tule mingit juurdlust. Kindral ähvardas esiteks linnast välja saata, aga sakslane oli vastu, ei taha Oblomovile avalikult häbi teha.»

«Mis sa räägid, vader! Koorem langes südamest! Võtame!» ütles Tarantjev.

«Võtame? Kelle kulul? Sinu või?»

«Miks mitte sinu? Täna kaapisid sa muidugi oma seitse rubla jälle kokku?»

«Jääh? Jumalaga, sissetulekud! Ma pole veel rääkinudki, mis kindral ütles.»

«Mida siis?» küsis Tarantjev uuesti araks muutudes.

«Käskis ametist lahti paluda.»

«Mine ikka, vader!» ütles Tarantjev silmi jõllitades. «Noh,» otsustas ta siis vihaga, «nüüd lähen ma ja sõiman selle Oblomovi mehemoodi läbil!»

«Muud sa ei oska kui sõimata!»

«Ei, tee, mis tahad, aga nüüd ma küll sõiman!» ütles Tarantjev. «Siiski, ei, parem ma ootan pisut; tead, mis mõte mul tuli; kuula, vader!»

«Mis siis veel?» küsis Ivan Matvejevits hajameelselt.

«Võiks head nalja teha, ainult kahju, et sa sealt ära kolisid...»

«Mida siis?»

«Mida!» kordas Tarantjev Ivan Matvejevitsile otsa vaadates. «Peaks väiksel piiluma Oblomovi ja sinu õe järele, mis pirukaid nad seal küpsetavad, ja siis... tunnistajad! Siis ei saaks sakslanegi midagi teha. Sina oled nüüd vaba mees: alustad juurdlust — seaduslik asi! Ehk ajab sakslaselegi hirmu peale, otsib lepitust.»

«Tõepoolest, seda võiks!» vastas Muhhojarov mõtlikult. «Sa pole rumal mees, ainult asja ajama ei kõlba — ja Zajtortõi samuti. Aga küll ma nõu leian, oot-oot! Ma saadan oma köögitudruku õe kööki: tema sobitab Anisjaga sõprust, nuusib kõik välja ja siis... Võtame, vader!»

«Võtame!» kordas Tarantjev. «Ja pärast sõiman Oblomovil ikka kere täis!»

Stolz tahtis Oblomovit ära viia, kuid see palus end veel kuuks ajaks paigale jätta, ja palus nõnda, et Stolz pidi halastama. Oblomovi ütlemise järgi kulus see kuu selleks, et kõik arved õiendada, korter ära anda ja Peterburis kõik asjad lõplikult joonde ajada, nii et põleks vaja enam tagasi sõita. Peale selle tuli kõik osta, mis uue mõisamaja sisseseadmiseks vaja; lõpuks tahtis ta endale hea majapidaja otsida, Agafja Matvejevna taolise; ta polnud lootust kaotanud teda ennastki niikaugele saada, et ta maja ära müüks ja maalē elama asuks, kus teda ootab temavääriline tööpõld — mitmekülgne ja laialdane majapidamine.

«Ah jaa,» ütles Stolz vahele, «ma tahtsin sult küsida, Ilja, mis vahekord sul perenaisega on?»

Oblomov pahvatas näost punaseks.

«Mis sa selle all mõtled?» küsis ta kähku.

«Sa tead seda väga hästi,» vastas Stolz, «muidu poleks sul põhjust punastada. Kuule, Ilja, kui hoiatamine niisugusel puhul aitab, siis palun ma küll meie sõpruse nimel: ole ettevaatlik...»

«Mis puhul? Armas aeg!» püüdis kohmetu Oblomov end kaitsta.

«Sa rääkisid temast nii suure õhinaga; ma kipun tõepoolest arvama, et sina teda...»

«Armastad — tahad sa õelda, eks? Mine ikka!» ütles Oblomov sunnitud naeruga.

«Seda halvem, kui siin kõlblas läide puudub, kui see on lihtsalt...»

«Andreil! Tunned sa mind kui kõlvatut inimest?»

«Miks sa siis punastasid?»

«Sellepärast, et sina seda minust arvata võid.»

Stolz kõngutas kaheldes pead.

«Vaata ette, Ilja, ära lange auku! Lihtlabane naine, räpane elu, lämmatav nürimeelsuse õhkkond, harimatus — fui!»

Oblomov vaikis.

«Noh, jumalaga,» ütles Stolz lõpetuseks, «ma ütlen siis Olgale, et me suvel sind näha saame, kui mitte meil, siis Oblomovkas. Pea meeles: tema juba ei jäta!»

«Tingimata, tingimata!» kinnitas Oblomov. «Ja ütle veel, et kui ta lubab, siis ma tulen talveks teile.»

«Küll tal oleks hea meel!»

Stolz sõitis samal päeval ära, õhtul aga tuli Tarantjev Oblomovi juurde. Kauem ta ei kannatanud mehemoodi sõimamisega oodata. Kuid ta unustas arvesse võtta, et Iljinski-tega läbikäimise tõttu hakkasid Oblomovile nüüd temasugused nähtused vastu, et senine ükskõiksus ja andeksandmine tooruse ja häbematusse puhul olid asendunud vastikustundega. See oleks juba ammu avalikuks tulnud ja mõnevõrra tuligi, kui Oblomov veel suvilas elas, kuid sest ajast saadik oli Tarantjev väga harva teda vaatamas käinud, ja teiste juuresolekul polnud neil ka kokkupõrkeid ette tulnud.

«Tere, kodukandimees!» ütles Tarantjev tigidalt, ilma kätt pakkumata.

«Tere,» vastas Oblomov külmalt ja vaatas aknast välja.

«Saatsid oma heategija minema, jah?»

«Jah. Mis siis?»

«Haruldane heategija!» jätkas Tarantjev mürgiselt.

«Sulle ta ei meeldi, mis?»

«Ma pooksin ta üles!» kähises Tarantjev tulises vihas.

«Või niil!»

«Ja sinu riputaksin sama puu otsa!»

«Mille eest?»

«Aja asja ausalt: kui oled võlgu, siis maksa, ära puikle! Aga mis sina tegid?»

«Kuule, Mihhei Andreitš, ära sunni mind oma muinasjutte kuulama; ma olen oma laisa ja muretu loomuse pärast sind küll kaua kuulanud: ma mõtlesin, et sul on raasukeneği südametunnistust, aga sul ei ole. Sina ja see teine kelm — te tahtsite mind tüssata; ma ei tea, kumb teist halvem on, aga te mõlemad olete mulle vastikud. Sõber aitas mu sellest rumalast loost välja...»

«Hea sõber küll!» ütles Tarantjev. «Ma kuulsin, ta olla

su pruudigi üle löönud; miks ta's heategija ei ole! Tead, vennas, sa oled lihtsalt loll...»

«Palun jäta need õrnused!» peatas teda Oblomov.

«Ei mõtlegi jätta! Sa oled tänamatu, ei taha mind tundagi! Aga mina soovitasin su siia, otsisin sulle kuldaväärt naisterahva. Rahu ja igati mõnus elu — see kõik on minu muretsetud, üks heategu teise otsa, ja sina pöörad oma kärsa kõrval! Nüüd leidsid heategija, selle sakslase! Võttis su mõisa rendile; oota, küll sa näed: ta koorib su paljaks, määrab sulle veel oma aktsiad kaela! Ta saadab su kerjama, ja siis tuletad sa mu sõnu meelde! Loll oled sa, ma ütlen sulle, ja mitte ainult loll, peale selle oled sa tänamatu tõbras!»

«Tarantjev!» hüüdis Oblomov ähvardavalt.

«Mis sa karjud? Aga mina karjun küll, nii et kõik ilm kuuleb, et sa oled loll ja tõbras!» kisendas Tarantjev. «Mina ja Ivan Matvejevitš hoolitseme sinu eest, hoiame sind, teinime sind kui pärisorjad, loeme su soove juba silmist, käime kikävarvul, ja sina lähed teda ta ülemuse ees mustama: nüüd jäi ta kohast ja leivapalukesest ilma! See on alatus, see on sigadus! Sa pead nüüd poole oma varandusest talle andma; anna talle veksel; praegu sa pole purjus, oled selge mõistuse juures; anna kohe, ma ütlen sulle, muidu ma ära ei lähe...»

«Mihhei Andreitš, mis te siin karjute,» ütlesid perenaine ja Anisja ukse vahelt sisse vaadates. «Kaks möödaminejat jäid juba seisma ja kuulama, mis kisa see on...»

«Karjun just,» lõugas Tarantjev, «las see togu saab ometi häbigi tunda! Ja las see petis sakslane pügab sind edasi, nüüd on ta ju ühes mestis su armukesega...»

Toas lajatas vali kõrvalops. Oblomovi käest lüüa saanud Tarantjev jäi silmapilk vait, istus toolile ja pööritas üllatusest sõgedalt silmi.

«Mis see oli? Mis see oli, ah? Mis see oli?» hingeldas ta näost kahvatuna, hoides kätt vastu palet. «Auhaavamine? See läheb sulle kalliks maksma! Silmapilk teen palvekirja kindralkubernerile: teie nägite pealt?»

«Meie ei näinud midagi,» vastasid mõlemad naised ühest suust.

«Ah nii! Vandeselts, röövlipesa! Sulikamp! Röövitakse, tapetakse...»

«Välja, lurjus!» karjus näost valge Oblomov vihast värisedes. «Silmapilk, et ma su nägu enam ei näe, muidu löön su maha kui koera!»

Ta silmad otsisid keppi.

«Issand jumal! Kallaletung! Appi!» karjus Tarantjev.

«Zahhar! Viska see lontrus välja ja ärgu ta oma nägu enam näidaku!» hüüdis Oblomov.

«Olge head, seal on teile jumal ja seal on uks!» ütles Zahhar, viibates enne pühapildi ja siis ukse poole.

«Ma ei tulnudki sinu juurde, vaid vaderile külla,» lõugas Tarantjev.

«Jumal kaasa, Mihhei Andreitš, ei ole mul teid vaja,» ütles Agafja Matvejevna. «Te olite vennakse külaline, mitte minu! Mul on teist kõrini! Käite siin preekimas ja lakkumas — ja haugute veel pealegi!»

«Ah nii! Või nõnda, vader! Hea küll, te saate veel venna käest! Ja sina maksad mu auteotuse eest kallist hinda! Kus mu kübar on? Kurat võtaks teid! Röövlid, mõrtsukad!» karjus Tarantjev üle hoovi minnes. «Sa veel maksad selle eest!»

Koer haukus ja kargles keti otsas.

Pärast seda ei saanud Oblomov ja Tarantjev enam kunagi kokku.

VIII

Stolz ei käinud mitu aastat Peterburis. Ainult ühe korra sõitis ta Olga mõisa ja ka Oblomovkat üle vaatama. Ilja Iljitš sai temalt kirja, milles Stolz manitses teda maale sõitma ja kordaseatud mõisat oma kätte võtma; Stolz ise aga sõitis Olga Sergejevna Krimmi lõunaranda, ja seda kahel põhjusel: oma äriasjade pärast Odessas ja naise tervise pärast, mis oli sünnituse järel korrast ära.

Mere äärde, vaiksesse kohta asusid nad elama. Nende maja oli väike ja lihtne. Nii nagu selle välisel kujundusel, nii oli ka sisseseadel oma eriline ilme, mis vastas omanike ideedele ja maitsele. Palju varandust olid nad tulles kaasa toonud, teist nii palju saadeti neile Vene- või välismaalt järele — küll pakke, küll kirste ja koormaid.

Mugavuse armastaja oleks vististi õlgu kehitanud, nähes mööbli mitmestiilsust, igivanu maale, käteta või jalgadeta raidkujusid, vahel isegi halbu, kuid mälestuste tõttu kalleid gravüüre ja muud kribu-krabu. Ainult asjatundja silmad oleksid ehk nii mõnelgi juhul ahnusest põlema süttinud, vaadates üht või teist pilti või koltunud lehtedega raamatut, vana portselani, kive ja münte.

Kuid selle eri aegadest pärineva mööbli ja nende piltide keskel, kõige selle kribu-krabu keskel, millel polnud teiste

silmis erilist tähtsust, mis aga neile kahele tähendas mõnd õnnelikku tundi või mälestusväärset silmapilku, selles raamatute ja nootide meres oli ometi sooja elu hõngu, mis ergutas mõistust ja ilumeelt; kõiges oli tunda ärksat mõtet või säras sealt vastu inimese kätetöö ilu, nii nagu säras ümberringi looduse igavene ilu.

Siin olid oma paiga leidnud ka Andrei isa kõrge kirjutuspult ja seemishahksed kindad, ning nurgas kivide, merikarpide, linnutopiste, mitmesuguste savi- ja kaubaproovide kapi kõrval rippus vana õliriidest vihmamantel. Kõige selle hulgas läikis aukohal Erard'i* kullaga inkrusteeritud tiibklaver.

Kogu maja kattis maast katuseni viinapuude, luuderohu ja mirtide lehestik. Rõdult paistis meri, teiselt poolt — tee linna.

Seal ootas Olga Andreid, kui see oli asju ajama sõitnud, ja tõttas teda nähes alla, jooksis läbi toreda lilleaia ja mööda pikka paplialleed mehele vastu ning langes ta rinnaile ikka rõõmust hõõguvi põsi ja säravi silmi, ikka kärsitu õnneõhinaga, ehk küll nende abiellumisest oli möödas enam kui üks või kaks aastat.

Stolzi suhtumine armastusse ja abielusse oli ehk liialdalt originaalne, kuid igatahes iseseisev. Ka siin leidis ta sõltumatu ja tema enda arvates lihtsa tee: aga kui raske vaatlemise, kannatuse ja vaeva kooli pidi ta enne läbi tegema, et neid «lihtsaid samme» astuda!

Isalt oli ta õppinud kõigele elus, ka kõige tühisematele asjadele, tõsiselt vaatama; ta oleks ehk isalt õppinud ka pedantset valjust, mis sakslaste vaadetega ja iga elusamuga, muu hulgas ka abieluga, kaasas käib.

Vana Stolzi elu oli raiutud kõigi silme ette nagu mõni tabel kivist käsulauale, ja seal polnud enam midagi mõistatada. Kuid ema laulud ja õrn sosin, kirevalt mitmepalgeline vürstimaja, ülikool, raamatud ja seltskond — see kõik oli kallutanud Andreid isa kavatsetud elurõõbastest kõrvale; vene elu oli vedanud oma nähtamatuid jooni, ja värvitust tabelist sai suur hele pilt.

Andrei ei pannud tundeid pedantsuse küttesse ja andis mõttekujutustele koguni kitsendamata vabaduse, hoidudes ainult kaotamast «pinda jalge alt», ehk ta küll kainenedes oma saksa loomuse tõttu või mõnel muul põhjusel ikka nendest mingi järelduse tegi ja mingi elutarkuse raasukese omandas.

* Sébastien Erard (1752—1831) — klaverivabrikant Pariisis. Toim. märkus.

Ta oli füüsiliselt erk, sest ta oli vaimult erk. Poisikese põlves oli ta rõõmus ja vallatu, ja kui ta ei vallatanud, siis ajas ta isa juhatusel asju. Kunagi polnud tal mahti unistustes laiali valguda. Tema kujutlusvõime oli raiskamata, süda rikkumata: nii ühe kui teise puhtuse ja neitsilikkuse eest oli muretsenud ema.

Noores eas hoidis ta loomusunniliselt oma jõudu värskena, siis märkas ta peagi, et see värskus sünnitab erksust ja head tuju, et ta annab selle mehelikkuse, milles hing peab karastuma, kui ta ei taha kahvatada elu palge ees, ükskõik, missugune see elu ka oleks, kui ta ei taha elu võtta nagu rasket iket või risti, vaid üksnes kohust, ja kui ta tahab eluvõitluses väärikalt vastu pidada.

Palju mõttetööd oli ta pühendanud südamele ja tema kummalistele seadustele. Jälgides tahtlikult või tahtmatultki, kuidas ilu kujutlusvõimele mõju avaldab, kuidas mulje tundeks saab, nähes enda ümber tunnete esmaseid märke, heitlust ja lõppu, jõudis ta ellu süvenedes ajapikku järeldusele, et armastus on see Archimedese kang, mis paneb kogu maailma liikuma, et see kätkeb samavõrd üleüldist ümberlõkkamatut tõde ja headust, kuivõrd tema mittemõistmine ja tema kuritarvitamine kätkeb valet ja halba. Mis on hea? Mis kuri? Kus on piir nende vahel?

Kaaludes küsimust: mis on vale?, liikusid tema vaimusilma eest mööda nüüdse ja ammumöödunud aja kirevad näokatted. Naerusui, vahel ka punastades või kulmu kortsutades, vaatles ta armukangelaste ja -kangelannade lõpmatut rida: raudkinnastega don Quijotesid ja nende südamedaame, kes ka viiekümneaastase lahusoleku järel teineteisele truuks jäid; roosa näoga ja lihtsameelsete pungsilmadega karjaseid ja nende Chloesid tallekeste keskel.

Tema ette ilmusid puuderdatud parukate ja pitsidega ehitud markiid, kelle silmis virvendas mõistus ning huultel liiderlik naeratus; siis tulid Wertherid, kes ennast maha lasevad, üles poovad või ära kägistavad; siis närvetud neitsid oma igaveste armastuspisaratega ja kloostrieluga, siis — hiljutiste kangelaste vurrudega näod, pilgus metsik lõõm, nii naiivsed kui ka teadlikud don Juanid ja tarkpead, kes värisevad armastuses kahtlustamisegi ees, kuid jumaldavad salaja oma peremamslit . . . kõik, kõik!

Kaaludes küsimust: mis on tõde?, otsis ta lähedalt ja kaugelt, otsis nii kujutlusvõime kui ka silmadega näiteid lihtsast, ausast, kuid sügavast ja lahutamatu vahekorra naistega, aga ei leidnud; kui see mõnikord näiski nõnda, siis see

tõesti ainult näis, ning ta pidi heietama kurbi mõtteid ja meeltki heitma.

«Nähtavasti ei ole seda head tema täiuslikul kujul,» mõtles ta, «või on südamed, mis niisuguse armastuse valgust tunnevad, liiga häbelikud; nad kardavad ja jäävad varju, püüdmata tarkpeadega võistelda; võib-olla on neil viimastest kahju ja nad annavad neile oma õnne nimel andeks, et need kohase pinna puudumisel õnnelille porri tallavad, nii et ta ei saa juuri sügavale ajada ega puuks sirguda, mis eluaeg varju annaks.»

Ta vaatas abielusid, vaatas mehi ja nägi nende suhtumises oma naistesse sfinksi mõistatust, aina mõistmatust ja poolikust; ja ometi ei murdnud needsamad mehed oma pead keeluliste küsimuste kallal, vaid käisid oma abieluteed nii rahulikult ja iseteadlikult sammul, nagu polekski neil midagi lahendada ega otsida.

«Ehk on neil õigus? Võib-olla pole tõesti rohkemat vajagi,» mõtles ta endas kaheldes, kui ta nägi, kuidas mõned mehed armastuse nagu abieli aabitsa või viisakuskombe kähku ära õpivad, just nagu oleks see lihtsalt kummardus seltskonda astudes — ja siis ruttu asja juurde!

Kärsitult heidavad nad oma õlult elukevade; ja nii mõnigi vaatab pärast eluaeg oma naise peale viltu, nagu kahetsedes oma kunagist rumalust — armastust.

Teiste südamest ei lahku armastus vahel raugapõlveski, kuid nende näolt ei lahku ka kunagi saatürinaeratus . . .

Lõpuks — suurem hulk astub abiellu, nagu asuks ta mõisat pidama, et sellest kasu lõigata: naine toob korra majja — ta on perenaine, laste ema, nende kasvataja ja õpetaja; armastust aga vaadatakse nõnda, nagu vaatab praktilise meelega peremees oma majale paremat asupaika, niisiis harjub ta sellega silmapilk ega pane seda siis enam elu lõpuni tähele.

«Mis see siis on: looduseeadustes ettenähtud, kaasasündinud võimetus või ettevalmistuse, kasvatus puudus? . . .» küsis ta eneselt. «Kus on siis see sümpaatia, mis ei kaota kunagi oma loomulikku veetlust, mis ei ehi end veiderdajahilpudega, mis teiseneb, kuid ei kustu? Missugune on selle kõiges tuikava ja kõike täitva elumahla, eluõnne loomulik värv ja jume?»

Ta vaatas selgeltnägija pilgul kaugele ette, ning sealt paistis talle nagu läbi udu ta tunnete ideaalkuju ja sellega koos naine, tema enda värvidega ehitud, tema enda õilmit-susest särav — lihtne, kuid puhas ja selge kuju.

«Unistus, unistus!» ütles ta muiates ja kainenedes oma ärevil ulamõtetest. Kuid vastu tema enda tahtmist elas see unistuste kaju tema mälestuses edasi.

Algul nägi ta selles kujus üleüldist tulevikunaist; pärast aga, kui ta täiskasvanud ja küpseks saanud Olga õidepuhkenud, küllusliku ilu kõrval märkas ka tema jõudu, mis oli eluks valmis ning mis janunes elu mõistmist ja eluvõitlust, kui ta nägi kõiki oma unistuses kujutletud andeid ja omadusi, ärkas ta südames ammune, peaaegu ununud armastuse kehasust, ja selles kujus nägi ta nüüdsest peale Olgat, nägi kaugel ees võimalust, et nende sümpaatias sünnib see tõde, ilma veiderdajahilpudeta ja armastuse kuritarvitusega.

Ehk ta küll armastuse ja abielu küsimustega ei mänginud ega nendega seoses kõrvalisi asju — raha, tutvusi, teenistuskohi — ei kaalunud, pidi ta ometi selle üle järele mõtlema, kuidas tema tänini nii püsimatul väline tegevus hakkab sobima seesmise, perekondliku eluga, kuidas saab reisi- ja ärimehest kodune perekonnainimene. Kui ta sellest ringijooksmisest rahuneb, millega täidab ta siis oma koduse elu? Laste kasvatamine ja õpetamine, nende ellusuunamine pole muidugi kerge ega tühine ülesanne, kuid sinnamaale kulub veel palju aega, ja mis hakkab ta seni tegema?

Need küsimused tegid talle juba ammu tihtilugu muret ja seepärast ei muutunud vallaspõli talle raskeks; tal ei tulnud pähegi, et ta ilu lähedusest südame kiiremat teikamist tundes peaks abielukõidikud kaela võtma. Seepärast ei pannud ta Olgati noore neiuna tõsisemalt tähele, vaatas teda ainult kui armast last, kellest võib palju loota; temaga naljatades heitis ta nagu muuseas tema ahnelt vastuvõtlikku ajusse mõne uue, julge mõtte või tabava elulise tähelepaneku, millega ta midagi mõtlemata või aimamata edendas tema hinges erksat sündmuste mõistmist ja õigeid vaateid, kuna ta seejärel nii Olga kui ka oma juhuslikud õpetused unustas.

Ajuti aga, nähes neiu mõtlemises välgatavat üsnagi harukordseid tahke — nähes, et temas pole midagi võltsi ja et ta ei otsi üldist austust, et tema tunded tulevad ja lahkuvad lihtsalt ja loomulikult, et ta ei kasuta võõraid mõtteid, vaid üksnes omi, ning teeb seda ütlemata julgelt, värskest ja kindlalt, — imestas ta, kust on Olga küll kõik selle võtnud, ega tundnud enam oma põgusaid õpetusi ja märkusi ära.

Kui ta juba siis oleks oma tähelepanu Olgale kinnitanud, oleks ta taibanud, et neiu kõnnib oma rada peaaegu üksi, et tädi pealiskaudne järelevalve hoiab teda ainult äärmuste eest, kusjuures ta on muidu vaba üleliigsest hooldamisest —

seitsme hoidja, vanaema ja tädi autoriteedist, nendest suguvõsa, perekonna ja seisuse pärimustest, vananenud vaadetest, kommetest ja tarkusesõnadest; et teda ei veeta vägisi mööda tallatud teed, vaid ta astub uut rada, mille ta peab omaenda meelega ja mõistusega rajama.

Loodus polnud teda millestki ilma jätnud; tädi ei juhtinud despootlikult tema tahet ja mõistust, ning Olga mõistis ja aimas elust nii mõndagi, targu vaadates ja tähelepanelikult kuulates... mõistis muuseas ka oma sõbra sõnu ja nõuandeid...

Stolzil polnud sellest aimugi; ta ootas neist palju, kuid seda alles kauges tulevikus, nii et oma eluseltsilist ta temas näha ei osanud.

Olga aga ei lasknudki oma enesessesulgunud häbelikkuses kaua aega endast midagi märgata; alles välismaal, pärast tema piinavat seesmist võitlust avastas Stolz oma imestuseks, missuguseks lihtsuse, jõu ja loomulikkuse kehasusteks oli arenenud see vahepeal ununenud paljutöötav laps. Järk-järgult avanes Stolzi pilgule neiu hinge lõpmatu sügavus, mida temal tuli täitma asuda ja mis ei saanud kunagi täis.

Algul pidi Stolz sõdima Olga loomuse elavusega, pidi kärema tema noorusekärsitust, suruma tema tuhinad kindladesse piiridesse, andma elule rahuliku vooluvõimaluse, ja sedagi ajutiselt: niipea kui mees usaldavalt silmad sulges, tõusis uus torm, elu uhkas jälle allikana, kõlas rahutu mõtte ja äreva südame uus küsimus; pidi vaigistama kujutluste ägedust, taltsutama või äratama enesearmastust. Ja kui Olga mõne nähtuse puhul mõttesse jäi, ulatas Stolz talle kähku võtme selle avamiseks.

Usk juhusesse ja illusioonide udu kadusid elust. Avarana ja heledana kumas kaugus ja nagu selgest veest paistis sealt vastu iga kivi, veeuuris ja puhas põhi.

«Ma olen õnnelik!» sosistas Olga, heites tänuliku pilgu üle möödunud elu ja silmitsedes tulevikku; talle tuli oma neiu põlve õnneunistus meelde, mida ta Šveitsis oli näinud, see unelev siniöö, ja ta nägi, et see unistus lehvib kui vari tema elu kohal.

«Mis eest on see mulle osaks saanud?» mõtles ta alandlikult. See pani teda mõtlema, mõnikord kartis ta koguni, et see õnn katkeb.

Aastad kadusid, aga nemad ei väsinud elamast. Algas vaikus, tuhinad vaibusid; elu kõverteed muutusid arusaadavaks, neid taluti vapralt ja kannatlikult, ja elu ei jäänud neis selle pärast seisma.

Olga oli elu tõsise mõistmiseni kasvanud; kaks olemist, tema ja Andrei oma, olid voolanud ühtekokku; meeletute kirkede möll polnud enam võimalik: neis valitses rahu ja kooskõla.

Paistab, nagu oleks võidud nüüd teenitud rahus magama uinuda ja õndsust maitsta, nagu seda teevad kõrvenurkade elanikud, kes kolm korda päevas kokku saavad, ühe ja sama jutu juures haigutavad, elu tuimalt maha tukuvad, hommi-kust õhtuni vaevlevad, kuna kõik on juba mõeldud, räägitud ja tehtud, kuna pole enam midagi rääkida ega teha, ja «niisugune see ilmaelu kord juba on».

Pealtnäha elasid nemad nagu teisedki. Tõusid vara üles, kuigi mitte koidu ajal; armastasid kaua teelauas istuda, mõnikord nagu ei viitsinudki rääkida, ja pärast läks kumbki oma nurka; või töötasid nad koos, sõid lõunat, käisid põlde vaatamas, tegid muusikat... nii nagu teisedki, nii nagu Oblomovgi sellest unistas.

Aga nemad ei tundnud tuima tukkumist ega nukrust; nemad ei veetnud oma päevi igavlevas ükskõiksuses; nende pilk ega sõna polnud kunagi loid; neil jätkus juttu, ja sageli oli see koguni äge.

Tubadest kostsid nende kõlavad hääled, olid aedagi kuulda; või nad jutustasid teineteisele vaikselt, just nagu oma unistuste mustri joonistades, mingi mulje esimest virvendust, mingi mõtte kujunemist, hinge vaevu kuuldavast sosinat — kõike seda, mida on kõnes nii raske edasi anda...

Nende vaikiminegi oli mõnikord unistav õnn, mida omal ajal igatses Oblomov, või endamisi juurdlemine nende lõpmatute küsimuste kallal, mida neil teineteise puhul tuli lahendada...

Looduse särav ja igavesti uus ilu viis nad sagedasti sõnatuse imetlusse. Nende tundlikud hinged ei suutnud selle iluga lihtsalt harjuda: maa, taevas ja meri — kõik erutas nende ilumeelt, ja vaikides istusid nad teineteise kõrval, vaatasid ühise pilgu ja ühise hingega seda loomingu sära, mõistes teineteist ilma sõnadetagi.

Nad ei võtnud kunagi hommikut ükskõikselts vastu ega vajunud tuimalt lõunamaa sooja tähisöö pilkasusse. Neid hoidis ärkvel mõtte alatine liikumine, hinge alatine erksus ja tarvidus kahekesi koos mõelda, tunda, rääkida!...

Kuid mis oli nende tuliste vaidluste, vaiksete kõneluste, kooslugemiste ja pikkade jalutuskäikude sisu?

Kõik. Juba välismaal oli Stolz harjunud kahekesi töötama ja lugema: nüüd, nelja silma all Olgaga, mõtleski ta temaga

koos. Hädavaevalt jõudis ta Olga väsitavalt kärsitutele mõtetele ja kavatsustele järele.

Küsimus, mida Stolz perekonnas tegema hakkab, oli juba vaibunud, iseenesest vastuse leidnud. Ta pidi Olga ka oma töösse ja ärielusse pühendama, sest elus, kus puudub liikumine, oleks Olga lämbunud nagu õhupuuduses.

Ühtki kompanii äritehingut, ühtki ehitust ega asja nende oma mõisas või Oblomovkas ei võetud ette ilma Olga teadmata või osavõtuta. Ühtki kirja ei saadetud ära ilma talle ette lugemata; ükski mõte, veel vähem tegu, ei läinud tema kõrvust mööda; ta teadis kõike ja kõik huvitas teda, kuna see Stolzi huvitas.

Algul talitas Stolz nõnda sellepärast, et võimatu oli Olga eest midagi varjata: kirjutati kirja, peeti volinikuga või ettevõtjatega nõu — ikka sündis see Olga juuresolekul, tema silme all; pärast tegi Stolz seda juba harjumusest ning lõpuks sai see talle tarviduseks.

Olga tähendused, nõuanded, heakskiitmine või mahalaitmine olid Stolzile vajalikuks kontrolliks: ta märkas, et Olga saab asjadest niisama hästi aru kui tema isegi ning et ta kaalub ja arutleb vähemalt niisama hästi... Zahhar, kes avastas samuti oma naise võimekuse, tundis end haavatud olevat, ja sama tunnevad paljud teisedki — kuid Stolz oli õnnelik!

Siis veel koos lugemine ja õppimine — see mõistuse igavene toitmine, tema lõpmatu arendamine! Olga oli kade iga raamatu, iga ajakirjaartikli pärast, mida Stolz talle ei näidanud; ta vihastas tõsiselt või tundis end haavatuna, kui mees arvas heaks talle midagi sellepärast näitamata jätta, et see oli tema arvates liiga tõsine, igav või arusaamatu; siis nimetas Olga seda väikluseks, labasuseks, mahajäämuseks, meest aga «vanaks saksa parukaks». Sel põhjusel tuli nende vahel ägedaid ja ärritavaid tülisidki ette.

Olga vihastas, Stolz aga naeris, Olga vihastas veel enam ning leppis alles siis, kui mees naljatamise jättis ja temaga oma mõtteid, teadmisi või lugemust jagas. Lõpuks jäi nii, et kõike, mida Stolzil oli tarvis või mida ta tahtis teada või lugeda, oli ka naisel tarvis.

Stolz ei tüüdanud teda teaduslike oskussõnadega, mis oleksid võimaldanud rumalaimat uhkustamist — uhkustamist «õpetatud naisega». Kui Olga sõnapruugis oleks avaldunud mõni sõna või väike vihje niisugusele pretensioonikusele, oleks Stolz häbenenud seda rohkem kui nüri pilku või teadmatust igapäevase teadusliku küsimuse puhul, mis naiste

praeguse kasvatusetõttu on neile alles kättesaamatu. Stolz soovis, ja Olga seda enam, et midagi ei jääks Olgale kättesaamatuks — just nimelt tema arusaamisele, ja mitte teadmusele.

Ta ei tutvustanud Olgale tabeleid ega arvuseid, vaid rääkis kõigest, luges palju ja ei hoidunud pedantselt isegi mõnest majandusalasest teooriast või sotsioloogia ja filosoofia küsimusest; ta rääkis tuliselt ja kaasakiskuvalt, just nagu manades Olga silme ette teaduste lõpmatut värvikat pilti. Üksikasjad unustid hiljemini, kuid Olga vastuvõtlikus ajus ei tuhmunud kunagi joonis, ei kadunud värvid ega kustunud tuli, millega Stolz oli oma loodud kosmost valgustanud.

Stolz värises uhkusest ja õnnest, kui ta märkas, et selle tule säde pärast Olga silmis välgatas, et tema avaldatud mõtte naise jutust vastu kajab, kui ta selle mõtte oli oma teadmusele ja arusaamisele vastavalt omaks võtnud ja ümber töötanud, nii et see vaatas nüüd tema sõnadest vastu naiselikult nõtkuse ilus, ilma kuivuse ja puisusega; eriti aga rõõmustas Stolzi, kui mõni räägitud, loetud või kavandatud viljakandev mõte langes pärlina naise heledasse elupõhja.

Nagu mõtleja, nagu kunstnik kodus ta naisele mõttekat elusisu, ja mitte kunagi elus, ei oma õppeajal ega oma rasketel silmapilkudel, kus tuli eluga võidelda, tema silmustest välja rabelda ning ennast mehisuse katsetes karastada, — mitte kunagi polnud ta veel millessegi nõnda süvenenud kui nüüd oma sõbranna lakkamatu, vulkaanilise vaimutöö edendamisse.

«Kui õnnelik ma olen!» ütles Stolz enesele ja unistas tulevikuaastatest, kus mesikuud on juba möödas.

Kauguses naeratas talle juba uus kuju: see polnud enam egoistlik Olga, kirglikult armastav naine, ka mitte lapsi hoidev ema, kes närtsib lõpuks ilmetus ja tarbetus elus; ei, see oli üks teine, ülev, peaaegu mõeldamatu...

Talle viirastus loov ema, kes võtab osa uue, õnneliku rahvapõlve kõlblast ja ühiskondlikust elust.

Murelikult mõtles ta, kas Olgal jätkub selleks tahet ja jõudu... ning aitas tal kärsitult elu vallutada ja varuda uut mehisust igaks uueks elulahinguks: nimelt nüüd pidi seda tegema, kus nad olid alles noored ja tugevad, kus elu oli neid säästnud või kus ta hoobid ei tundunud veel ränkadena, kus mured uppusid ikka alles armastusse.

Tulid küll tumedad päevad, kuid mitte kauaks. Halb õnn äriasjades, suurema rahasumma kaotus — see kõik puudu-

tas neid vähe. See tähendas ainult uusi sekeldusi ja ärasõitmisi, pärast aga ununes ruttu.

Tädi surm tõi Olgale kibedaid, südamest tulevaid pisaraid ja heitis pooleks aastaks varju tema elule.

Kõige teravamad hirmu ja igavest muret põhjustasid laste haigeksjäämised, aga niipea kui hädaoht oli möödas, pöördus õnn tagasi.

Stolzi kõige suurem mure oli Olga tervis: pärast mahasäämist oli naine kaua pödur, ja ehk ta küll terveks sai, ei kadunud mehe kartus. Hirksamat muret ta ei tundnud.

«Kui õnnelik ma olen!» kinnitas Olga endamisi oma elu vaadeldes ja vajus mõnikord selle äratundmise järel sügavalt mõttesse... eriti viimasel ajal, pärast kolmandat-neljandat abieluaastat.

Inimene on imelik! Mida täielikum oli Olga õnn, seda mõtlikumaks ja koguni... kartlikumaks ta muutus. Ta hakkas end hoolega jälgima ja märkas, et teda ajab segadusse elu vaikus, selle seisumajäämine õnnelikul ajal. Vägisi peletas ta oma südamest need mõtted ja kiirendas elu samme, otsis palavikuliselt kära-müra, liikumist ja muret, läks mehega koos linna, katsus käia seltskonnas, inimeste hulgas, kuid mitte kauaks.

Seltskonna tühisus riivas teda, ja ta ruttas koju varju, et heita hingelt seda rasket ja võõrast mõju, ning sukeldus uuesti koduse elu väikestesse muredesse, istus päevad läbi lastetoas, võttis enda kanda lapsi kasvatava ema kohused või süvenes ühes Andreiga lugemisse, «tõsiste ja igavate» küsimuste arutlustesse, või nad lugesid luuletajaid ja plaanitsetesid koos Itaalia-reisi.

Ta kartis langeda meeoleolusse, mis sarnanes Oblomovi ükskõiksusega. Aga kuidas ta ka ei püüdnud oma hinge nendest perioodilise tarretuse silmapilkudest, vaimu uinakutest ärkvele raputada, ometi hiilis aeg-ajalt tema juurde too alguse õnneunistus, ümbritses teda siniööga ja mähkis unne, siis tuli jälle mõtteesisak, just nagu puhkus elamisest, kuni kordus jälle... hingeline segadus, kartus, tusk, mingi tume nukrus, mingid segased, udused küsimused rahutus ajus.

Olga kuulatas teraselt, uuris ennast, kuid ei avastanud midagi, ei osanud seletada, mida ta hing ajuti otsib ja nõuab, mida ta — hirmus öeldagi — veel igatseb, just nagu oleks tal siiani elus vähe õnne olnud, just nagu oleks ta sellest väsinud ja nõuaks uusi, mõeldamatuid elamusi, vaataks ei tea kui kaugele ette...

«Mis see on?» mõtles ta hirmuga. «On siis mõeldav ja

vajalik veel midagi soovida? Kuhu veel minna? Mitte kuhugi! Edasi ei ole teed... Kas tõesti ei ole, kas siis eluring on juba täis? Ja see siin ongi kõik, kõik?...» päris tema hing ja jättis vastuse ette ütlemata... ning jahmunult vaatas Olga ringi, nagu kartes, et keegi võiks tema hingesosinat kuulda... Tema pilk küsitles taevast, merd ja metsa... vastust ei tulnud kusagilt: oli vaid avarus, sügavus ja pimedus.

Loodus rääkis ikka ühte ja sama; Olga nägi selles ikka lakkamatut, kuid üksluist elu voolamist, millel pole algust ega lõppu.

Ta teadis, kelle poole peaks oma hingehädadega pöörduma ja kust ta saaks vastuse, aga — missuguse? Mis siis, kui see on vaid viljatu mõistuse nurin või, mis veel halvem — naiselik sümpaatia tundmiseks võimetu südame janul Jumaluke! Tema, Olga, on mehe ebajumal — süd ametu, kalk, mitte millegagi rahule jääva mõistusega ebajumal! Mis temast niimoodi saab? Kas tõesti mõni sinisukk? Kuidas ta küll oma troonilt langeb, kui need uued, mõeldamatud, kuid kindlasti mehele tuntud kannatused ilmsiks tulevad!

Ta hoidus mehe eest kõrvale, vabandas end väljamõeldud haigusega, kui ta pilk vastu ta enda tahtmist kaotas sametise pehmuse ning oli kuidagi kuiv ja põletav, kui nagu varjutas raske pilv ja kui ta kõigest püüdmisest hoolimata ei suutnud end naeratama või rääkima sundida, kuulates ükskõikselt poliitikailma värskemaid uudiseid, selgitusi teaduse kõige uuema saavutuse kohta või kujutava kunsti viimase loomingu kohta.

Seejuures ei tahtnud ta nutta ega tundnud ootamatuid värinaid nagu tookord, kui ta närvid mängisid, kui ta naiselikud impulsid ärkasid ja endast märku andsid. Ei, see polnud sama!

«Mis see siis on?» küsis ta endalt meeleteitel, kui tal hakkas igav, kui ta äkki kõige vastu ükskõikseks muutus, oli see siis ilusal, uneleval õhtul, lapsekiigu juures või koguni mehe õrnuste ja kõneluste ajal.

Äkki jäi ta vait ja nagu kivines, siis hakkas ta silmakirjaliku elevusega midagi tegema, et oma kummalist häda varjata, või vabandas end peavaluga ja läks magama.

Kuid raske oli end Stolzi terava pilgu eest varjata: Olga teadis seda ja valmistus sisimas selleks kõneluseks samasuguse hirmuga ette, nagu ta kord oma mineviku pihtimisele oli valmistunud. See silmapilk jõudiski kätte.

Nad jalutasid kord õhtul paplipuiesteel. Olga naaldus

mehe öla vastu ja vaikis. Teda piinas tundmatu tuju, ja ükskõik millest mees rääkima hakkas, vastas tema ikka paari sõnaga.

«Hoidja rääkis, et Olenka köhib öösi. Kas ei peaks homme arsti kutsuma?» küsis Stolz.

«Ma andsin talle sooja jooki ja jätan ta homme jalutus-käigult koju, eks siis näe!» vastas Olga ühetooniliselt.

Nad jõudsid puieste lõppu.

«Miks sa oma sõbranna Sonetska kirjale ei vastanud?» küsis Stolz. «Ma ootasin tükk aega, pidin posti viimisega peaaegu hiljaks jääma. See on sul juba kolmas vastamata kiri.»

«Jah, ma tahaksin ta võimalikult ruttu ära unustada...» ütles naine ja jäi vait.

«Ma saatsin Bitsurinile sinu poolt tervisi,» hakkas Andrei jälle rääkima, «ta on ju sinusse armunud, ja võib-olla on see talle väikeseks lohutuseks selle õnnetuse puhul, et ta nisu õigel ajal päralt ei jõua.»

Olga naeratas kuivalt.

«Sellest sa juba rääkisid,» ütles ta ükskõikselt.

«Mis sul on, oled sa unine või?» küsis Andrei.

Mitte esimest korda ei tuksatanud Olga süda ärevalt, niipea kui algasid küsimused, mis tõest kaugel ei olnud.

«Ei ole veel,» vastas ta tehtud elavusega. «Mis siis?»

«Oled haige?» küsis mees jälle.

«Ei. Miks sa seda arvad?»

«Noh, siis on sul igav!»

Olga surus mõlema käega tugevasti mehe õlga.

«Ei ole, ei ole!» ütles ta teeseldult muretul toonil, millest ometi nagu tüdimus läbi kõlas.

Andrei viis ta puiesteelt kõrvale ja pööras näoga vastu kuuvalget.

«Vaata mulle otsa!» ütles ta ja vaatas naisele ainiti silma.

«Võiks arvata, et sa oled... õnnetu! Nii kummaline pilk on sul täna, ja sugugi mitte ainult täna... Mis sul on, Olga?»

Kätt naise piha ümber pannes juhtis ta teda uuesti puiestele.

«Tead, mina olen... nälginud!» ütles Olga ja püüdis naerda.

«Ära valeta, ära valeta! Ma ei kannata seda!» ütles Andrei teeseldult valjusega.

«Õnnetu!» kordas Olga etteheitvalt ja jäi puiesteel seisma. «Jah, võib-olla sellepärast õnnetu... et liiga õnnelik!» lõpe-

tas ta nii õrna ja pehme häälevarjundiga, et mees pidi teda suudlema.

Olga sai julgust juurde. Mehe kerge, naljatlev arvamine, et ta on võib-olla õnnetu, tõukas teda ootamatult avameel-susele.

«Mul pole igav, ei võigi olla: sa tead seda isegi ja sa ei usu oma sõnu; haige ma ka ei ole, vaid... mu meel on... kurb... vahetevahel... nii on lugu, sa kole inimene, kelle eest ei saa peitu pugeda! Jah, meel on kurb, ja ma ei tea, miks.»

Ta pani oma pea mehe õlale.

«Ah nii! Miks siis?» küsis Stolz tasa ja kummardus naise poole.

«Ei tea,» vastas naine.

«Peab ju ometi põhjus olema; kui see pole minus või sinu ümbruses, siis on see sinus endas. Teinekord tähendab niisugune kurbus mõne haiguse algust... Oled sa terve?»

«Jah, see võib olla,» vastas Olga tõsiselt, «midagi sellist ta on, ehk ma küll ise midagi ei tunne. Sa näed ju, kuidas ma söön, jalutan, magan, töötan. Aga äkki tuleb raskemeel-sus peale, nagu mingi tüdimus... mul on tunne, nagu poleks elu... nagu poleks elus veel kõike olemas... Ah ei, ära parem kuulagi: see kõik on nii tühine...»

«Räägi, räägi!» käis Stolz elavalt peale. «Noh — su elus poleks nagu kõike: mis veel?»

«Mõnikord ma nagu kardan,» jätkas naine, «et see ehk muutub... lõpeb... ei tea isegi! Või piinlen rumala mõtte käes: mis siis veel tuleb?... Ja see õnn... kogu elu...» rääkis ta kord-korralt ikka tasemini, häbenedes oma probleeme, «... kõik need rõõmud ja mured... see loodus,» sosistas ta, «kõik kisub mind veel kuhugi; ma ei ole veel rahul... Jumal küll, mul on häbi nende rumaluste... nende unistuste pärast... Sa ära pane tähele, ära hooli...» ütles ta hellitaval, paluval häälel. «See nukrus läheb varsti üle, küllap ma olen siis jälle heas ja selges meeleolus, nagu ma juba praegugi olen!»

Ta surus end areldi ja õrnalt mehe vastu, häbenedes tõe-poollest oma «rumalusi» ja paludes nagu nende pärast andeks.

Kaua päris mees ja kaua vastas naine nagu haige arstile: rääkis kurbuse sümptoomidest, jutustas tumedatest küsimus-test, kirjeldas oma hingesegadust ja seda, kuidas see lõpuks kaob, — rääkis kõik, kõik ära, mida ta suutis meelde tule-tada ja tähele panna.

Vaikides kõndis Stolz puiesteel, pea rinnal, süvenedes ärevust ja nõutust tundes kogu mõttejõuga naise segasesse ülestunnistusse.

Olga vaatas talle silma, kuid ei näinud midagi, ja kui nad juba kolmat korda puiestee lõppu jõudsid, ei lasknud Olga meest tagasi pöörduda, vaid viis ta nüüd omakorda lagedale, kus ta talle kuuvalgel küsivalt otsa vaatas.

«Mis sa mõtled?» küsis ta areldi. «Naerad minu ruma-luste üle, eks? See kurbus on väga rumal, on ju?»

Andrei vaikis.

«Miks sa vaikid?» küsis naine kärsitult.

«Sina ise vaikisid liiga kaua, kuigi sa pidid ammu mär-kama, et ma sind murega jälgin. Lase siis nüüd ka mul vai-kida ja mõelda. See ülesanne, mis sa mulle andsid, pole sugugi kerge.»

«Nüüd hakkad sina mõtlema ja mina piinlema, et mida sa küll üksi välja mõtled. Ilmaaegu ma üldse rääkisin sulle!» ütles Olga. «Jutusta parem midagi...»

«Mida ma pean sulle ütleva?» küsis Andrei mõtlikult. «Võib-olla on siin tegemist sinu närvilisusega: siis otsustab arst, ja mitte mina, mis sul viga on. Homme peab arsti kut-suma... Aga kui see ei ole nii...» alustas ta ja jäi siis mõttesse.

«Mis siis, kui see nii ei ole, — räägi!» käis Olga kärsi-tult peale.

Stolz astus mõttes edasi.

«Kuule ometi!» ütles naine ja raputas mehe kätt.

«Võib-olla on see liiga rikkalik kujutusvõime: sa oled hirmus elav... aga võib ka olla, et sa oled sinnamaani val-minud...» rääkis Andrei poolihääli, peaaegu iseendale.

«Andrei, ole hea, räägi nii, et ma kuulen! Ma ei kannata, kui sa endamisi pomised,» kaebas Olga. «Ma rääkisin sulle teab mis rumalusi, ja sina lased kohe pea longu ja pomised omaette! Ma hakkamata sind siin pimedas kartma...»

«Ei tea, mis öelda... «nukrus tuleb peale, mingid küsimu-sed rikuvad rahu»: mida siit välja lugeda? Me räägime sel-lest teine kord veel, ja eks me siis näe: ehk peame jälle hakkama meres suplemas käima...»

«Aga sa ütlesid omaette: «kui aga... ehk oled... sinna-maani valminud...» Mida sa selle all mõtlesid?» küsis Olga.

«Ma mõtlesin...» vastas mees pikkamisi ja järele mõel-des, usaldamata isegi oma mõtteid ja nagu häbenedes seda juttu, «... vaata... elus on silmapilke... see tähendab, sel juhul, kui siin pole tegu mingi närvirikkega, kui sa oled

täiesti terve, siis... oled sa võib-olla sinnamaani valminud, jõudnud sellesse elujärku, kus areng jääb seisma... kus pole enam mõistatusi, kus kõik on selge...»

«Sa tahad vist öelda, et ma olen vanaks jäänud?» küsis Olga elavalt vahele. «Katsu sal!» Ta hääli kõlas ähvardavalt. «Ma olen alles noor ja tugev,» lisis ta end sirgu ajades.

Stolz hakkas naerma.

«Ära karda,» ütles ta, «sul on nähtavasti eeldusi mitte kunagi vananeda! Ei, see on midagi muud... vanaduses hakkab jõud kahanema ja siis loobutakse eluga võitlemast. Ei, sinu nukrus ja tusk — kui ta üldse on see, mida mina arvan, — on ennemini jõu avaldus... Elava ja tundliku mõistuse otsingud tungivad mõnikord sinnapoole igapäevase elu piire, ei saa sealt muidugi vastust, ja siis tulebki nukrus... ajutine rahulolematuse eluga... See on hinge nukrus, kes küsib elult tema saladusi... Ja kui see nii on, siis pole see rumalus.»

Olga ohkas, aga sedakorda nähtavasti heast meelest, et hädaoht on möödas ja et ta mehe silmis ei lange, vaid hoopis vastupidi...

«Aga ma olen ju õnnelik; minu mõistus pole tegevusetas; ma ei unista; mu elu on mitmekesine — mis siis veel? Milleks tulevad need küsimused?» ütles ta. «See on haigus, mingi paine...»

«Jah, võib-olla paine pimedale ja nõrgale mõistusele, mis pole selleks ette valmistatud. See nukrus ja need küsimused on ehk nii mõneltki aru röövinud; teised peavad neid sõgedateks viirastusteks, mõistuse jampsimiseks...»

«Õnn voolab üle ääre, tahaks nii väga elada... aga äkki tuleb segama see meelekibedus...»

«Ahaa, see on tasu Prometheuse tule eest! Sa ei pea seda nukrust mitte ainult kannatama, vaid ka armastama, neid kahtlusi ja küsimusi austama: need on kuhjaga üliküllus, elu luksuskaup, ja need tulevad enamasti ikka õnne tipul, kui ei ole materiaalseid soove; nad ei sünni igapäevase elu keskel: mures ja puuduses ei tule nad meelde; rahvahulgad käivad oma teed ja neile on see kahtluste udu, see küsimuste vaev tundmatu... Kes aga nendega õigel ajal kokku puutub, sellele pole nad purustavaks raskuseks, vaid teretunud külalisteks.»

«Aga neist ei saa jagu: nad teevad meele tusaseks ja ükskõikseks... peaaegu kõige vastu,» ütles Olga kõheldes.

«Mitte kauaks! Ja siis nad koguni värskendavad elutungis,» seletas Stolz. «Nad viivad su kuristikule kaldale, kust ei tule

vastust, ning sunnivad sind jälle ja veel suurema armastusega elu vaatama. Nad kutsuvad võitluse läbiproovitud jõud, nähtavasti selleks, et neid mitte unuda lasta...»

«Mingi udu ja viirastuste pärast piinelda!» kurtis Olga. «Kõik on selge, ja äkki jookseb elust nagu õnnetuse vari üle! Kas selle vastu pole abi?»

«Miks ei ole: elu ise on pidemeks! Aga kui ta seda ei ole, siis on ka ilma nende küsimusteta kole elada.»

«Mis siis teha? Alla anda ja kurbust tunda?»

«Mitte midagi,» vastas Stolz, «varuda kindlust ja kannatust ning käia visalt oma teed edasi. Sina ja mina ei ole titaamid,» jätkas ta Olga piha ümbert kinni võttes, «meie ei lähe ühes Manfredite ja Faustidega hulljulgelt mässuliste küsimuste vastu sõtta, meie ei võta nende väljakutset vastu, vaid langetame pea ja elame alandlikult raske silmapilgu üle — pärast seda naeratab jälle elu ja õnn ning...»

«Aga kui nad enam kunagi rahu ei anna: kui kurbus hakkab ikka rohkem ja rohkem painama?» küsis Olga.

«Mis siis? Võtame ta siis vastu kui elu uue olemisviisi... Aga ei, seda ei tule, seda ei või meiega sündida! See pole sinu kurbus, see on kogu inimsoo kurbus. Sinule langes sellest üksainus piisk... See kõik on siis hirmus, kui inimene kisub end elust lahti... kui pole pidet. Aga meil... Annaks jumal, et su kurbus oleks see, milleks mina teda pean, ja mitte mõne haiguse tundemärk... see oleks halvem. See oleks mure, mille ees ma kaitsetult ja jõuetult maha langen... Aga see — kas siis mingi udu, nukrus, mingid kahtlused ja küsimused saavad hävitada meie õndsust, meie...»

Ta ei jõudnud lõpetada, sest Olga viskus kui meeletu ta rinnale; põimides käsi ümber mehe kaela, tardus ta silmapilguks nagu bakhant kireunustusse.

«Ei mingi udu, ega nukrus, ega haigus, ega... surmgil!» sosistas ta joovastunult, sest jälle oli ta õnnelik, rahunenud ja rõõmus. Tal oli tunne, et ta pole oma meest kunagi nii kirglikult armastanud kui praegu.

«Vaata ette, et saatus su nurinat ei kuuleks,» lõpetas Stolz ebauksliku manitsusega, mida sosistas talle õrn ettenägelikkus, «ja sind tänamatuks ei peaks! Talle ei meeldi see, kui tema andidest ei osata lugu pidada. Siiani oled sa alles elu tundma õppinud, kuid temaga peab ka jõudu proovima... Kannata pisut, küll tuleb seegi aeg, kus võitlus läheb lahti, algab mure ja töö... ja algab tingimata — siis pole aega nende küsimustega tegemist teha... Hoiu selleks oma jõudu!» lisis ta tasakesi, peaaegu iseenesele, vastuseks naise

kirglikule tuhinale. Tema sõnad kõlasid nukralt, just nagu näeks ta juba kauguses seda muret ja tööd.

Mehe nukrast häälest vapustatuna jäi Olga vait. Ta uskus Andreid täielikult ja uskus ka tema häält. Stolzi mõtlikkus ja keskendatus hakkas tallegi külge, ja ta süvenes endasse.

Mehe käsivarrele toetudes jalutas ta masinlikult puiesteel edasi-tagasi ja vaikis visalt. Kartlikult vaatas ta mehe osutatud kaugusse, sinna ellu, kus Andrei ütluse järgi pidid algama katsumused, kus ootasid mure ja töö.

Talle ilmus nüüd teine nägemus, ja mitte see siniöö, avanes teine elukülg, mitte pilvitu ja pühapäevane vaiksus maakohas, otsatu külluse keskel t e m a g a kahekesi...

Ei, kauguses nägi ta pikas rodus kaotusi, pisaratega pestud loobumisi, vältimatuid ohvreid, nägi elu täis paastumist, tegevusetusest sündinud tujude paratamatut mahasalgamist, hädaldamist ja oigamist seni veel tundmatute, uute tunnete mõjul; nägi haigusi, tööde nurjaminekut, mehe surma...

Ta värises ja tundis nõrkust, kuid vaatas ometi vapralt uudishimuga seda uut elu, silmitses teda hirmuga ja proovis oma tugevust... Ainult armastus jäi talle selleski uneluses ikka ustavaks, valvas truu vahina ka uut elu, kuigi ka tema polnud enam endine!

Tal puudus kuum hingus, puudus siniöö ja mahe kiirgus; aastate tagant pidi praegune armastus paistma lapsemänguna selle kauge armastusega võrreldes, mille võttis enda kanda too sügav ja ähvardav elu. Seal ei kuulnud suudlusi, naeruga unistusevärinaga räägitud sõnu looduse ja elu pidu-päevadel metsasalus, kus kasvasid ümberringi lilled... Kõik see oli «närtsinud ja möödas».

Agas närtsimatu ja hävimatu armastus kumas tugevamini nende nägudel vastu, nagu elu enese jõud — helkis ühise kurbuse silmapilgul nende tummalt ja aeglaselt vahetatud ühises kannatusepilgus, tagasihoiditud pisarates ja lämmatatud nuuksetes, kõneles kaasa lõputul vastupidamisel ühistele eluvaevadele...

Olga küsimustesse ja udusesse nukrusse, mis tal aeg-ajalt külas käis, sügenes tasahilju teisi, kaugteid, kuid selgeid, kindlapiirilisi ja ähvardavaid nägemusi...

Mehe rahustava ja lõpmatu usaldust äratava jutu mõjul puhkas ta nii oma kummalisest, paljudele tundmatust nukrusest kui ka tuleviku kurjakuulutavatest nägemustest ning astus vapralt edasi.

Pärast «udu» tuli selge hommik ühes ema ja perenaise muredega; siin meelitas enda poole lilleaed ja väli, seal

mehe töötuba. Aga ta ei mänginud muretult lõbu tundes elamist, vaid elas — salajase ärksa mõttega, valmistus ette, ootas...

Ikka kõrgemale ja kõrgemale jõudis ta... Andrei teadis, et tema kunagine unistus naisest ja abikaasast on kättesaamatu paleus, kuid ta oli õnnelik ka selle kahvatu vastuhelgi üle, mida ta Olgas nägi: ta polnud seda kunagi lootnud.

Samal ajal pidi ta ka ise pidevalt, peaaegu eluaeg kandma suurt hoolt selle eest, et oma mehelikku väärtust ennastarmastava ja uhke Olga silmis endisel kõrgusel hoida, ja seda mitte labase armukadeduse pärast, vaid selleks, et elukristall ei tumestuks; aga see oleks võinud juhtuda, kui Olga usk temasse oleks vähegi kõikuma löönud.

Paljude naiste puhul pole seda sugugi vaja: on nad kord juba mehel, võtavad nad allaheitlikult vastu niihästi mehe head kui ka halvad omadused, lepivad tingimusteta neile määratud positsiooni ja õhkkonnaga või alistuvad niisama alandlikult esimesele juhuslikule kiindumusele, pidades võimatuks või mõttetuks sellele vastu panna: «Ju see on saatus, kirg, naine on nõrk olend,» jne., jne. ...

Isegi kui mees on mõistuse, selle nõidusliku mehejõu poolest kõigist teistest peajagu üle, uhkustavad naised selle väärtomadusega nagu mõne kalli kaelaehetega, seda küll ainult sel juhul, kui see mõistus on pime nende armetute naiselike kelmistükkide suhtes. Kui ta aga julgeb nende väiklast veiderdamist, nende kavalat, tühist ja vahel ka pahelist olemust läbi näha, siis muutub see mõistus neile tüliks ja takistuseks.

Olga ei tundnud seda pimesi saatusele alistumise loogikat ega mõistnud naiste kirekesi ja kiindumusi. Oli ta kord tunnustanud valitud mehe inimlikku väärikust ja õigusi tema enese suhtes, siis uskus ta meest ja armastaski selle pärast; kui aga usk kadus, siis kadus ka armastus, nagu see sündis Oblomovi puhul.

Kuid tookord oli ta samm alles kõhklev, tahe kõikuv; ta oli alles hakanud elu vaatlema ja tema üle mõtlema, oli alles teadlikuks saanud oma mõistuse ja iseloomu olemusest ning korjas alles materjali; loomistöö oli veel algamata, elurajad aimamata.

Andreid ei uskunud ta enam pimesi, vaid teadlikult; Andreis kehasus tema meheliku täiuse ideaal. Mida rohkem ja teadlikumalt ta teda usaldas, seda raskem oli Andreil samale kõrgusele püsima jääda, et olla tema mõistuse, südame ja

ka unistuste kangelaseks. Ja ta usaldas meest nõnda, et ei tunnustanud enese ja tema vahel ühtki vahemeest ega vaheastet peale jumala.

Seepärast poleks ta ka seda talunud, kui Andrei kord tunnustatud väärtused oleksid juuksekarvagi võrra madalamaks osutunud; iga valetoon mehe iseloomus või mõtte-laadis oleks toonud vapustava lahkeli. Varisev õnnetempel oleks Olga oma rusude alla matnud, või kui ta jõud oleks alles jäänud, siis oleks ta jälle otsima hakanud...

Aga ei, sellised naised kahte korda ei eksi... Pärast niisuguse usu ja armastuse kadumist oleks uuestisünd võimatu.

Stolz oli väga õnnelik oma sisuka ja vaheldusrikka elu üle, kus õitses närtsimatu kevad, ning ta haris, hoidis ja hellitas teda hoolega, innukalt ja agaralt. Üksnes siis kerkis hingepõhjast hirm, kui tal meelde tuli, et Olga oli kord olnud hukkumisest juuksekarva kaugusel, et see etteaimatud tee — nende elud, mis voolasid ühtekokku, — oleks võinud hargneda, et kogenematus eluteel oleks võinud lasta hukatuslikul eksitusel teoks saada, et Oblomov...

Värin läbis teda. Uuhh! Olga selles elus, mida oleks talle valmistanud Oblomov! Elus, mis poleks olnud muud kui roomamine ühest päevast teise, ja Olga selle keskel — mõisaprouana, oma laste hoidjana, perenaisena, ja muud mitte midagi!

Kõik küsimused ja kahtlused, kogu palavikuline elutung oleks kulunud majapidamismuredele, pühade ootamisele, võõraste vastuvõtmisele, perekondlikele pidudele, sünnipäevadele, ristsetele, mehe apaatiale ja unele!

Abielu oleks olnud ainult vorm, aga mitte sisu, abinõu, aga mitte eesmärk; ta oleks olnud ainult lähedaks, muutumatuks raamiks võõruskäikudele, külaliste vastuvõtmisele, lõunasöökidetele, piduõhtutele ja tühjale lobisemisele!...

Kuidas oleks Olga seda elu talunud? Algul oleks ta rabelnud, otsides ja aimates elusaladust, siis piinelnud ja nutnud, lõpuks kõigega harjunud, paksuks läinud, söönud, maganud ja nürinenud...

Ei, nõnda poleks see tema puhul läinud: Olga oleks nutnud, piinelnud, kiduma hakanud ja surnud — armastava, hea, kuid jõuetu mehe kaenlas... Vaene Olga!

Aga kui tuli ei kustu, kui elu ei sure, kui jõud peab vastu ja nõuab vabadust, kui ta lehvitab tiibu nagu teravasilmne tugev emakotkas, keda on üürikeseks vangistanud nõrgad käed, ja sööstab kõrgele kaljule, kus ta näeb isakotkast, kes

on veel tugevam ja teravasilmsem kui tema ise?... Vaene Iljal!

«Vaene Iljal!» ütles Andrei kord kuuldavalt, kui ta minevikule mõtles.

Seda nime kuuldes laskis Olga käed koos õmblustööga rüppe langeda, tõstis pea ja vajus sügavalt mõttesse. Nime hüüdmine oli mälestused ellu äratanud.

«Kuidas ta elab?» küsis ta mõne aja pärast. «Kas seda siis tõesti teada ei saa?»

Andrei kehitas õlgu.

«Võiks mõelda, nagu me elaksime alles sel ajal, kus posti polnud olemas,» ütles ta, «kus inimesed lahkudes teineteist kadunuks pidasid ja tõesti ka jäädavalt kadusid.»

«Sa võiksid veel mõnele oma sõbrale kirjutada: saaks vähemalt teada...»

«Me ei saaks midagi muud teada kui ainult seda, mida me juba teame: et ta on elus ja terve, elab sealsamas korteris, ja seda tean ma ilma sõpradeta. Aga kuidas ta elab, kas ta on oma eluga rahul, kas ta on hingeliselt juba surnud või hingitseb veel elusäde — seda ükski kõrvaline inimene teada ei saa...»

«Ah, ära räägi nõnda, Andrei: hirmus ja valus on seda kuulda! Ma tahaksin nii väga teada, aga ma kardan...»

Olgal oli nutt varaks.

«Kevadel sõidame Peterburi, siis näeme ise...»

«Mis sest kasu on, et näeme, peab tegema kõik, et...»

«Kas ma siis pole teinud? Olen ma teda vähe manitsenud, tema asju ajanud ja korraldanud — kui ta selle peale vähemalt vastakski! Kokku saades on ta kõigega päri, aga niipea kui ta silmist lased — jumalaga: magab jälle! Jända nagu joodikuga!»

«Mis sa siis lased teda silmist?» küsis Olga kärsitult. «Temaga peab otsustavalt talitama: kaasa võtma, tõlda panema ja maale viima. Me asume ju nüüd oma mõisa elama; ja tema on sealsamas lähedal... me võtame ta kaasa...»

«No siis on meil alles mure kaelas!» arutas Andrei toas edasi-tagasi käies. «Ja lõppu sel ei tule!»

«On see sulle raske?» küsis Olga. «See on uudis! Esimest korda kuulen sind selle mure pärast nurisevat.»

«Ma ei nurise,» vastas Andrei, «ma ainult arutan.»

«Ja miks sa niimoodi arutad? Sa oled iseendale tunnistanud, et see on tüütu ja tülikas, eks ole?»

Olga vaatas uurivalt mehe otsa. Mees raputas pead.

«Mitte tülikas, vaid kasutu: seda olen ma küll vahel mõelnud.»

«Ära räägi, ära räägi nii!» peatas teda Olga. «Ma mõtlen siis jälle päev läbi sellele ja kurvastan nagu mineval nädalal. Kui su sõprus on kustunud, siis pead sa ligimesearmastuse pärast selle mure enda peale võtma. Ja kui sina oled tüdinud, siis lähen mina üksi, ja ilma temata ma ära ei tule: minu palved liigutavad teda; ma tunnen, et hakkab kibedasti nutma, kui ma teda hukkununa, surnuna näen! Võib-olla pisarad...»

«Äratavad ta ellu — arvad või?» küsis Andrei vahele.

«Ei, aktiivsesse ellu mitte, aga nad sunnivad teda vähemalt enda ümber pilku heitma ja oma elu mingil määral paremaks muutma. Ta ei jää sinna mülkasse, vaid tuleb endasuguste hulka, meie juurde. Niipea kui ma tol korral sinna läksin, ärkas ta silmapilk ja tundis häbi...»

«Kas sa teda viimati endiselt ei armasta?» küsis Andrei naljatoonil.

«Ei!» vastas Olga tõsiselt ja mõtlikult, nagu vaataks ta tagasi minevikku. «Ma ei armasta teda endiselt, aga temas on midagi, mida ma armastan, millele ma olen nähtavasti truuks jäänud ja jäängi, mitte nagu teised, kes...»

«Kes need teised on? Ütle, sa mürgine madu, hammusta, nõela: kas mina või? Eksid! Kui sa tõtt tahad teada, siis mina õpetasin sindki teda armastama, ja vähe puudus, et oleksin asja õnneliku lõpuni viinud. Ilma minuta oleksid sa teda märkamata temast möödunud. Mina seletasin sulle, et tal pole vähem mõistust kui teistel, ainult et see on maha maetud, lämbumas kõiksugu prahi all ja magab laisaund. Tahad, ma ütlen sulle, miks ta ikka veel sulle kallid on ja miks sa teda armastad?»

Olga noogutas nõusolevalt.

«Sellepärast, et tal on midagi, mis on kallim kui mõistus: aus, ustav süda! See on tema loomuse kuld; rikkumatult on ta selle elust läbi kandnud. Ta kukkus, kui teda tõugati, jahtus, uinus viimaks löödult ja pettununa magama, kui ta elujõu kaduma laskis minna; aga ausust ja ustavust ta ei kaotanud. Tema süda pole andnud ainustki valetooni, mingit poriplekki pole talle külge jäänud. Mingi ehitud vale ei avatle teda ja miski ei kalluta teda eksiteele; tema ümber võib lainetada kurjuse ja alatuse meri, kogu maailm võib lasta end mürgitada või nurjupidi pöörata, aga Oblomov ei hakka kunagi puuslikke kummardama, tema hing jääb ikka puhtaks, selgeks, ausaks... See on läbipaistev, kristalne

hing; niisuguseid inimesi on vähe; nad on haruldased; nad on pärlid rahva hulgas! Tema südant ei saa ära osta; teda võib alati ja igal pool usaldada. See ongi see, millele sa oled truuks jäänud ja mille pärast tema eest hoolitsemine pole mulle kunagi raske. Ma olen tundma õppinud paljusid väärt inimesi, aga nii lihtsat, selget ja puhast südant pole ma näinud, ma olen paljusid armastanud, aga mitte kedagi nii kindlalt ja palavalt kui Oblomovit. Kui oled teda kord tundma õppinud, siis ei saa teda armastamata olla. On see nii? Olen ma õieti aimanud?»

Olga vaikis, pilk õmblustööl. Andrei jäi mõtlema.

«Kas see siis polegi kõik? Mis veel? Ah jaa!» lisas ta siis elavalt ja lõbusalt. «See läks hoopis meelest... tuviõrnus...»

Olga hakkas naerma, pani õmblustöö ruttu kõrvale, jooksis Andrei juurde, võttis tal kaela ümbert kinni, vaatas talle mõni aeg säraval pilgul otse silma ja jäi siis pead mehe õla vastu toetades mõttesse. Tema mälus elustus Oblomovi tasane, mõtlik nägu, tema õrn vaade, tema alandlikkus, siis tema haledalt häbelik naeratus, millega ta oli lahkumisel Olga etteheidetele vastanud... ja Olgal hakkas temast nii kahju, tal oli tema pärast nii valus...

«Sa ei jäta teda hooletusse, ei ütle temast lahti?» küsis ta, hoides käsi ikka veel mehe kaela ümber.

«Mitte kunagi! Või olgu siis, et meie vahel äkki kuristik avaneb või müür kerkib...»

Olga suudles meest.

«Ja kui Peterburi jõuame, võtad mind kaasa?»

Andrei vaikis.

«Eks? Jah?» nõudis naine tungivalt vastust.

«Kuule, Olga,» ütles Andrei ja püüdis naise käsi kaela ümbert lahti võtta, «enne tuleb siiski...»

«Ei, ütle jah, luba seda, muidu ma sind rahule ei jäta!»

«Võib ju ka,» vastas Andrei, «aga mitte esimesel, vaid teisel korral: ma tean, mis sinuga sünnib, kui sa tema...»

«Ära räägi, ära räägi!...» ütles Olga vahele. «Jah, sa võtad mind kaasa, ja kahekesi ajame kõik joonde. Üksi sa ei oska, ei taha!»

«Olgu peale; aga sa rikud oma tuju, ja võib-olla tükiks ajaks,» ütles Andrei, kes polnud päris rahul, et Olga temalt nõusoleku välja pressis.

«Pea meeles,» lõpetas Olga, istudes oma kohale tagasi, «sa taganed ainult siis, kui avaneb kuristik või kerkib müür teie vahele. Ma ei unusta seda lubadust.»

Rahu ja vaikus valitseb Viiburi poolel, tema prügitamata uulitsate, puukõnniteede, kidurate aedade ja nõgestesse kasvanud kraavide kohal, kus ainult mõni kits, katkirebitud nõorijupp kaelas, aia alt hoolega rohtu napsib või tuimal ilmel tukub, lõunaajal mõne kirjutaja kõrged moekontsad kõnniteel kõpsivad, mõne akna ees tüllkardinad liiguvad ja kurereha tagant ametnikunaise pea nähtavale tuleb, või ker-kib üle aia korraks rõõsk neiunägu ning kaob järgmisel silmapilgul jälle, siis ilmub ja kaob teine niisama rõõsk nägu, siis uuesti esimene, mis teisega vaheldub; kostab kii-kuvate tütarlaste naer ja kiilumine.

Pšenitsõna majas on kõik vaikne. Astud sa hoovi, oled korraga keset elavat idüllit: kanad ja kuked hakkavad sanna-tanna jooksuma ja põgenevad mõnda hoovinurka varju; koer kukub keti otsas karglema ja haukuma; Akulina jätab lehmaliivumise, kojamees puulõhkumise, ja mõlemad vaatavad uudishimulikult võõrast.

«Keda te otsite?» küsib kojamees, ja kui ta Ilja Iljitsi või perenaise nime kuuleb, osutab ta vaikides trepi poole ning asub uuesti puid lõhkuma, kuna võõras läheb mööda puhast, liivatatud jalgteed õuetrepi juurde, mille astmetele on laotatud lihtne, puhas vaip, tõmbab kella haljaks hõõrutud vaskkäepidet, mispeale Anisja, mõni laps, vahel ka perenaine ise või siis Zahhar — tema küll viimasena — ukse avab.

Pšenitsõna majast õhkub vastu küllasust ja täit jõudu, nagu seda ka sel ajal ei olnud, kui perenaine alles vennak-sega ühes maja pidas.

Köök, sahvrid, puhvet — kõik on täis köögiriistade riiu-leid, suuri ja väikesi, ümarikke ja pikergusi liudasid, kastmekanne, kausse, taldrikuvirnu, malm-, vask- ja savi-potte.

Kappides seisavad nii Oblomovi hõberiistad kui ka perenaise lauahõbe, mis on ammuilma välja lunastatud ja mida pole enam kunagi uuesti viidud.

Seal seisab ridamisi ilmatu suuri, maokaid või pisitillu-kesi teekanne, mitu rida lihtsaid või kullatud, piltidega, pealkirjadega, lõõmavate südametega ja hiinlastega portse-lantasse. Suurtes klaaspurkides on kohv, kaneel, vanill; nende kõrval kristallist teetoosid, õli- ja äädikakaravinid.

Mitu riulit on tuubil täis pakikesi, purke ja karpe koduste tõverohtude, kuivatatud taimede, kompressivede-

like, plaastrite, piirituste, kampri, pulbrite ja suitsutusaine-tega; siin on ka seepi, pitsipuhastamise abinõusid, plekkide väljavõtjaid ja palju-palju muud — ühesõnaga, kõike, mida võib leida igas provintsis iga tubli perenaise kodus.

Kui Agafja Matvejevna niisuguste tarvilike asjade kapi avab, siis ei suuda ta ka ise näkkulöövate narkootiliste lõh-nade segu välja kannatada ja pöörab kõigepealt pea korraks kõrvale.

Sahvri laes ripuvad suitsutatud seasingid, et hiired neile kallale ei pääseks, samuti juustukerad, suhkrupead, nõõril kuivatatud kalad, kuivatatud seente ja ingerlaselt ostetud pähklite kotid.

Põrandal aga seisavad õlitünnid, suured savist koorepotid, munakorvid ja teab mis kõik veel! Oleks vaja mõne teise Homerose sulge, et täielikult ja täpselt loetleda seda kõike, mis on kogutud selle väikese koduse elu pühamu nurkadesse ja lauditele.

Köök oli suure perenaise ja tema väärilise abilise Anisja tegevuse tõeline pallaadion. Majas leidis kõike ja kõik oli käepärast, kõik omal paigal, kõikjal kord ja puhtus — jah, nii võiks öelda, kui majas poleks olnud ühte nurgakest, kuhu ei tunginud kunagi valguskiir ega värske õhu vool, perenaise silm ega Anisja nobe, kõike puhtaks äigav käsi. See oli Zahhari nurgake, tema pesa.

Tema kambrik oli aknata ja igavene pimedus tegi inimese eluasemest koleda urka. Kui Zahhar leidis sealt vahel perenaise eest, kes oli tulnud mõne uuenduse või koristamise plaaniga, siis teatas ta kindlalt, et pole naiste asi otsustada, kus peavad asuma harjad, viks ja saapad, et kellelgi pole sellega asja, miks tema rõivad põrandal hunnikus vedelevad või miks tema ase on maas, ahju taga nurgas, sest tema ise kannab neid rõivaid ning magab oma asemel, ja mitte perenaine. Ja kui rääkida lehtselt luuast, saelaudadest, kahest telliskivist, vaadipõhjast ja kahest puuhalust, mida ta oma toas hoiab, siis ei saa tema oma majapidamises ilma nendeta läbi — miks ei saa, see jäi seletamata; edasi: tolm ja ämblikud teda ei sega, ühesõnaga — tema ei pista oma nina nende juurde kööki ja sellepärast ei taha ta ka, et temasse puututaks.

Anisjale, kelle ta kord oma urkast tabas, avaldas ta nii suurt põlgust ja ähvardas teda nii tõsiselt küünarnukiga rindu lüüa, et naine ei julgenud enam oma jalga sinna tõsta. Kui asi jõudis kõrgemasse instantsi, s. t. esitati Ilja Iljitsile lahkeks tähelepanemiseks, pidi härra ise minema

tuba vaatama, et vastava valjusega korraldusi teha; kuid juba pead ukse vahelt sisse pistes ja silmadel üle kõige selle käia lastes, mis seal näha oli, sülitas Ilja Iljitš ainult ega lausunud sõnagi.

«Noh, saite nüüd?» ütles Zahhar Agafja Matvejevnaale ja Anisjale, kes olid Ilja Iljitšiga kaasa tulnud, lootes tema osavõtul mingisugust muutust korda saata. Ja ta naeratas omal viisil, kogu näoga, nii et kulnud ja põskhabe oma paigast kaugele ära nihkusid.

Teised toad olid kõik valged, puhtad ja tuulutatud. Vanad, pleekinud kardinad olid kadunud, võõrastetoa ja kabineti aknad ning ukсед jäid sinise ja roheline drapeeringu või lainja punase servaga tüllkardinate varju — kõik puha Agafja Matvejevna kätetöö.

Padjad olid valevad nagu lumi ja nende kuhi ulatus pea-aegu lakke; voodit katsid tepitud siidised vatitekid.

Nädalaid oli perenaise toas mitu lahtitõmmatud kaardilauda üksteise kõrval ning nende peale olid laiaila laotatud need siiditekid ja Ilja Iljitši öökuub.

Agafja Matvejevna lõikas riide ise välja, pani vatti alla ja tikkis läbi, lamades oma pringi rinnaga töö peal, kiindudes sellesse silmadega, isegi suuga, kui oli vaja niiti katki hammustada, nähes vaeva väsimatu usinuse ja armastusega ning saades tagasihoidlikku tasu ükspäinis mõttest, et öökuub ja tekid hakkavad kord katma, soojendama, hoidma ja hellitama toredat Ilja Iljitši.

Oblomov vaatas päevade kaupa sohval lamades, kuidas paljad küünarnukid nõela ja niidiga edasi-tagasi liikusid. Nii mõnigi kord jäi ta nõelapistete nahina ja niidi hammustamise naksatuste saatel magama, nagu see oli omal ajal olnud ka Oblomovkas.

«Aitab juba tööst, väsite ära!» keelas ta perenaist.

«Jumal armastab tööd ja vaeva,» vastas see, ilma et ta oleks silmigi tõstnud.

Kohvi serveeriti Oblomovile ikka niisama hoolikalt, puhalt ja maitsvalt nagu alguses, mitu head aastat tagasi, kui ta siia korterisse kolis. Rupskisupp, makaronid Parma juustuga, kalapirukas, botvinja, omakasvatatud kanapojad — kõik vaheldusid kindlas korras ja mitmekesisistasid mõnusalt selle väikese maja ühetoonilist elu.

Päev läbi paistis päike rõõmsalt tuppa, enne lõunat ühest, pärast lõunat teisest aknast, millele miski varjuks ette ei jäänud — tänu kõögiviljaaedadele kahel pool maja.

Kanaarilinnud siristasid lustlikult; kurereha ja vahel laste

poolt krahvi aiast kaasatoodud hüatsindid levitasid väikeses toas tugevat lõhna, mis segunes meeldivalt ehtsa havanna sigari suitsu, kaneeli või vanilli lõhnaga, kui perenaine energiliselt küünarnukke välgutades uhmis maitseaineid tampis.

Ilja Iljitš viibis otsekui kuldses eluraamis, milles nagu dioraamis* vaheldusid ainult harilikud päeva- ja aastaajad; teisi muutusi ei olnud, ammugi mitte suuremaid sündmusi, mis oleksid elusügavusest üles ajanud põhjaseteid, tihtigi mõrudaid ja sogaseid.

Sest ajast peale, kui Stolz päästis Oblomovi vennakse röövvõlgadest ja kui vennas ja Tarantjev kadusid jäädavalt ta elust, kadus tema elust nendega koos ka kõik halb ja vaenulik. Teda ümbritsesid nüüd lihtsad, head ja armastavad inimesed, kes olid valmis oma eluga tema elu ülal hoidma, abistades teda nii, et ta elu üldse ei tundnud ega märganud.

Agafja Matvejevna aga oli oma elu haripunktil: tema elas ja tundis, et ta elab täiemat elu kui kunagi enne, ainult et sõnadega ei mõistnud ta seda nüüdki avaldada, või õigemini — see ei tulnud tal pähegi. Ta palus ainult jumalat, et see pikendaks Ilja Iljitši elupäevi ja päästaks teda «murest, kurjast ja hädast»; kuid iseenda, oma lapsed ja kogu maja jättis ta jumala meelevolda. See-eest vaatas ta näost alati vastu ikka ühesugune rahuldatus õnn, täielik ja soovideta, seega haruldane ja teistsuguse iseloomu juures võimatu.

Ta oli tüsedamaks läinud; rinnad ja õlad särasid samuti küllasusest ja täisjõust, silmis helkis tase ja üksnes majapidamise hool. Ta sai tagasi selle auvääruse ja rahu, millega ta oli omal ajal talle alluvate, Anisja, Akulina ja kojamehe keskel maja üle valitsenud. Jälle veeres ta pigem kui käis — kapi juurest kööki, köögist sahvrisse — ning jagas rahulikult, kiirustamata käske, teades selgesti, mida ta teeb.

Anisja oli veel vilkam kui enne, sest tööd oli ju rohkem: aina ta liikus, toimetas, jooksis ja askeldas, ning ikka perenaise käsul. Silmad olid tal selgemaks läinud, aga nina, see kõnekas nina torkas kogu ta olemisest ikka kõigepealt silma, ikka ta punetas usinusest, mõtetest ja kavatsustest, ikka ta kõneles, kui ka keel vaikis.

Nii perenaine kui tema abiline olid oma au ja ameti koha-

* Dioraam — õhukese riide või mattklaasi mõlemale poolele maalitud pilt. Toim. märkus.

selt riides. Perenaise tupp oli sügenenud suur kapp, siidkleite ja mantleid täis; tanud telliti Neeva teiselt kaldalt, peaaegu et Liteinõilt, kingi ei ostetud enam Apraksini turult, vaid kaubahoovist, kübaraid — mõelge ometi — Morskaja uulitsast! Ja Anisjagi pani, kui köögitööd tehtud, villase kleidi selga, eriti pühapäeva puhul.

Ainult Akulina käis ikka veel, undrukusaba vöö vahel, ja kojamees ei võtnud isegi südasuvisel ajal pihtkasukat seljast.

Zahharist ei maksa mitte rääkidagi: see tegi hallist saba-kuuest enesele lühikese kuue, ja võimatu oli öelda, mis karva olid ta püksid või mis materjalist oli ta kaelarätik. Zahhar viksis saapaid, siis magas, istus väravas, vahtides tuimalt üksikuid möödaminejaid, või läks lähemasse poodi istuma ning tegi kõike sedasama ja nõndasamuti, mis ta tegi enne, algul Oblomovkas, pärast Gorohhovaja uulitsas.

Aga Oblomov ise? Oblomov ise oli selle rahu, külluse ja segamatu vaikuse loomulik vastuhelk ja väljendus. Oma eluolu üle järele mõeldes, sellesse ikka sügavamalt pilku heites, sellega ikka enam harjudes leidis ta viimaks, et tal pole enam kuhugi minna ega midagi otsida, et tema elupaleus on teostunud, kuigi sel puudub luule ja kiirgus, millega ta kujutus kord ehtis härrandlikku, lahedat ja muretut eluvoolu kodukülas, mõisapere ja talupoegade keskel.

Oma praegust eluolu nägi ta endise, Oblomovka oluluse jätkuna, ainult koha ja osalt ka aja koloriit oli muutunud. Nagu Oblomovkaski, läks tal ka siin korda elust hõlpsasti jagu saada, temalt välja kaubelda ja endale kindlustada segamatut rahu.

Sisimas tundis ta võidurõõmu, et ta oli pääsenud elu tüütute, vaevavate nõudmiste ja ähvarduste eest, et ta oli lahkunud sellelt avaralt vaateväljalt, kus sähvivad suurte rõõmude välgud ja kostavad suurte kurbuste äkilised kärgatused, kus käib petlike lootuste ja uhkete õnnenägemuste mäng, kus inimest sööb ja närib omaenda mõte ja tapab kirk, kus mõistus pillerkaaritab ja komistab, kus inimene heitleb pidevas tapluses ja lahku sõjaväljalt purustatuna ning ikka näljasena ja janusena. Kuna ta polnud maitsnud ränkade võitluste võiduvilja, siis loobus ta neist mõttes ja leidis hingerahu üksnes unustatud paigas, kus ei tuntud liikumist, elu ega võitlust.

Aga kui ta kujutus ajuti kohuma hakkas, kui ärkasid ununenud mälestused, täidumata unistused või tegi südame-tunnistus etteheiteid nõnda ja mitte teisiti elatud elu pärast,

siis magas ta rahutult, ärkas tihtilugu, tõusis voodist, valas vahel külmi lootusetuse pisaraid alatiseks kustunud heleda elupaleuse pärast, nii nagu nutetakse kallist kadunukest taga selle kibeda teadmisega, et tema heaks pole ta eluajal kõike tehtud.

Siis laskis ta pilgul ringi käia, maitstes ajalikku õndsust ja rahunes, vaadeldes mõttes, kui vaikselt ja rahulikult õhtupäike ehahõõgusesse vajub; ning lõpuks jõudis ta otsusele, et tema elu pole tehtud, vaid loodud, otse ette määratud voolama nii lihtsalt, ja mitte keeruliselt: tema peab väljendama inimese ideaalselt rahuliku oluluse võimalikkust.

Teiste osaks on väljendada elu rahutuid külgi, panna liikuma loovaid või purustavaid jõude, mõtles ta; igaühel on elus oma ülesanne!

Ennäe filosoofiat, mis sündis oblomovliku Platoni peas, et äiutada teda kohuse ja eluülesande valjude nõudmiste ja küsimuste keskel magama! Ta polnud sündinud ega kasvatatud gladiaatoriks, areeni tarvis, vaid võitluse rahulikuks pealtvaatajaks; tema arglik ja laisk hing poleks suutnud kanda õnnevapustusi ega elu hoope — järelikult avaldus tema kaudu elu üks külg, ja midagi muuta katsuda, midagi muud püüda või kahetseda oleks asjatu.

Aasta-aastalt ilmusid hingeärevus ja kahetsus ikka harvemini, ning vaikselt ja vähehaaval laskus ta oma ülejäänud oluluse lihtsasse ja lahedasse hauda, mille ta oli oma kätega kaevanud, nagu seda teevad kloostrites vanad munkad, kes elust ära pöördudes endale hauakoopa valmis uuritavad.

Enam ei unistanud ta mõisa kordaseadmisest ja kogu majarahvaga maaleasumisest. Stolzi palgatud valitseja saatis talle korralikult igaks jõuluks kenakese rahasumma, talupojad tõid vilja ja kodulinde ning majas õitses küllus ja rõõm.

Ilja Iljitš muretses endale sõiduhobusedki, aga ettevaatuse mõttes niisuguse paari, kes alles kolmanda piitsalaksuga trepi eest liikuma sai, kuna esimese ja teise löögi peale nõksatas üks hobune ja astus sammu kõrvale, siis nõksatas teine hobune ja astus sammu kõrvale, ja alles siis ajasid nad kaela kenusse, selja ja saba sirgu ning hakkasid ühekorraga liikuma, traavil pead noogutades. Nendega viidi Vanja üle jõe gümnaasiumi ja perenaine ise sõitis vahel üht-teist sisse ostma.

Vastla- ja lihavõttenädalal käis kogu pere, ka Ilja Iljitš,

lõbusõitu tegemas ja palagani vaatamas; vahel harva võeti teatriloož ja mindi siis sinnagi kogu perega.

Suvel käidi linnast väljas, eeliapäeva reedel Püssirohuvabrikute aasal, ja elus kordusid harilikud sündmused, mis ei toonud ränki muutusi kaasa, — jah, nii võiks öelda, kui elu hoobid üldse vaikseid, kõrvalisi kolkaid ei tabaks. Aga pikselööök, mis vapustab mägesid tipust jalamini ja tohutu suurt õhuvalda, kõmatab paraku hiireuruski, kui ka nõrgemalt ja summutatumalt, siis ometi küllalt tunduvalt.

Ilja Iljitš sõi palju ja hea isuga nagu Oblomovkaski, kõndis ja töötas vähe ning laisalt — jällegi nagu Oblomovkas. Oma eluaastatele vaatamata jõi ta ikka muretult veini ja sõstralehenapsi ning tegi veel muretumalt pikki lõunauinakuid.

Akki muutus see kõik.

Kord tahtis ta pärast päevast puhkamist ja suigatust soovalt üles tõusta, kuid ei saanud, tahtis midagi ütelda — aga keel ei kuulanud sõna. Hirmunult vehkis ta ainult käega, kutsudes abi.

Oleks ta ainult Zahhariga kahekesi elanud, oleks ta võinud kas või hommikuni käega signaliseerida ja lõpuks ära surra, millest alles järgmisel päeval teada oleks saadud; kuid perenaise pilk valvas tema üle nagu jumala silm; mitte mõistust, vaid südant oli tal selleks vaja, et taibata: Ilja Iljitšiga on midagi lahti.

Ja niipea kui see mõte tal peast läbi sähvas, kihutas Anisja voorimehega arsti järele, kuna perenaine ise Oblomovile jääd pähe pani ning salakapist oma piiritused ja kompressivedelikud välja otsis — kõik, mida kogemus ja kuulnud tarkus käskisid tal tarvitusele võtta. Isegi Zahhar sai endale selle ajaga teise saapa jalga ja nõnda ta passiski üheainsa saapaga arsti, perenaise ja Anisja seltsis härra aseme juures.

Ilja Iljitš toodi meelemärgusele, lasti tal aadrit ning öeldi siis, et see oli ajurabandus ja et haige peab oma eluviisi muutma.

Keelati ära viin, vein ja õlu, samuti kohv — peale mõõduka maitsemise väga harvadel puhkudel —, keelati ära kõik rasvased road, lihatoidud ja võrtsid; selle asemel nõuti liikumist iga päev ja magamist ainult öisel uneajal.

Kui poleks olnud Agafja Matvejevna valvavat silma, siis oleks see kõik täitmata jäänud; kuid tema pani arsti ettekirjutused targu sel moel maksma, et allutas nendele kõik teisedki majas, kusjuures ta mõistis kavaluse ja meelitami-

sega Oblomovit küll viina, küll lõunauinaku, küll rasvase kalapiruka ahvatlevast kiusatusest eemal hoida.

Niipea kui Oblomov tukkuma jäi, läks mõni tool kolinal ümber, lihtsalt iseenesest, või kukkus mõni vana, tarvitamiskõlbmatu nõu teises toas põrandale puruks või hakkasid lapsed mürama, nii et jookse kas või majast välja! Kui see ei aidanud, kostis perenaise vaikne hää: ta hüüdis Oblomovit ja küsis tema käest midagi.

Aia jalgteed pikendati köögiviljaaeda ja Ilja Iljitš jalutas seal hommikuti ja õhtuti kaks tundi. Teda saatis perenaine ise, aga kui tema ei saanud mahti, siis Maša, Vanja või vana tuttav, vaikiv, kõigele alistuv ja kõigege päriolev Aleksejev.

Pikkamisi astus Ilja Iljitš mööda teed, toetades kätt Vanja õlale. Vanja oli juba peaaegu noormehe kasvu, käis gümnaasiumimundris ja suutis suurivaevu oma tõtlikke, kärsitud samme tagasi hoida, et sobitada neid Ilja Iljitši lonkamisega. Teist jalga ei saanud Oblomov hõlpsasti maast lahti — see oli rabanduse tagajärg.

«Noh, Vanja, lähme tuppa!» ütles ta.

Nad hakkasid ukse poole minema. Agafja Matvejevna tuli neile vastu.

«Nii vara siis tuppa?» ütles ta ega lasknud neid sisse.

«Mis vara! Me oleme oma kaksikümmend korda edasi-tagasi käinud, ja siit aiani on viiskümmend sülda — kokku kaks versta.»

«Mitu korda te käisite?» küsis ema Vanjalt.

See viivitas vastusega. «Ära valeta, hoia sa selle eest!» ähvardas ema ja vahtis poisile silma. «Ma näen kohe ära. Tuleta pühapäeva meelde, ma ei lase sind muidu külla minna.»

«Jah, mamma... päris tõsi... kaksteist korda käisime küll!»

«Ah, sina kelml!» ütles Oblomov. «Sa näppisid akaatsia-lehti, aga mina lugesin kõik korrad ära...»

«Noh, käige veel, mul pole suppi veel valmis!» kõlas perenaise otsus ja uks läks nende nina ees kinni.

Ja tahes-tahtmata luges Oblomov veel kaheksa korda, enne kui ta tuppa sai.

Seal auras suurel ümmargusel söögilual kalasupp. Oblomov istus oma kohale, üksipäini soovale, temast paremat kätt istus toolil Agafja Matvejevna, pahemat kätt kõrges kinnises lapsetoolis umbes kolmeaastane laps; selle kõrval istus Maša, ka juba kolmeteistkümnepäevane, siis Vanja ja

ole! Ta on ju keenjus,» ütles Aleksejev, hääldades viimast sõna just niimoodi.

Järgnes vaikimine. Perenaine tõi näputöö ja laskis nõelal välkuda, vaadates kord Ilja Iljitsi, seitsmest Aleksejevit ja kuulatades kikikõrvu, kas majas on ikka kõik korras, ega Zahhar köögis Anisjaga ei kära, kas Akulina peseb nõusid, kas mitte jalgvärv ei kriiksunud, mis tähendas, et kojamees läheb «joogiasutusse».

Oblomov vajus vaikusse ja mõtisklusse. See polnud uni ega ärkvelolek: muretult laskis ta mõtetel omapead uita, ei keskendanud neid millelegi, kuulas rahulikult oma südame tasast tuksumist ja pilgutas vahel harva silmi, nagu nad pilguvad, kui inimene otseselt midagi ei vaata. Ta langes kummalisse hajaliolekusse, omamoodi nägemusse.

Inimesel tulevad mõnikord peale erakordsed ja põgusad uneluse silmapilgud, kus talle tundub, nagu elaks ta kusagil varem elatud momenti teistkordselt läbi. Ta ei mäleta, kas ta on seda, mis praegu silme ees toimub, unes näinud või ilmsi vaadanud, aga ta teab, et tema ümber istuvad samad inimesed, kes istusid tookord, ja et praegu räägitud jutt on kord juba enne räägitud; kujutlusvõimel puudub jõud, et veel kord sinna kanduda, mälu ei suuda minevikule elu anda ja sunnib mölgutlema.

Sama sündis praegu ka Oblomoviga. Tema üle laotus nagu varem kusagil olnud vaikus, seinal tiksus tuttav kellapendel, naksus katkihammustatav niit, kordusid tuttavad sõnad ja sosin.

«Ei saa ega saa niiti nõela taha: säh, Maša, aja sina, sul teravamad silmad!»

Laisalt, hajameelselt, midagi mõtlemata vaatas Oblomov perenaisele näkku ja tema mälupõhjast kerkis esile kusagil varem nähtud kuju. Ta püüdis kätte saada, millal ja kus ta seda enne oli näinud ja kuulnud...

Ja ta nägi suurt, hämarat, üheainsa rasvaküünlaga valgustatud võõrastetuba oma sünnikodus, kus kadunud ema ja tema külalised istuvad ümmarguse laua ääres: nad õmblevad ja on vait; isa käib vaikides toas edasi-tagasi. Olevik ja minevik läksid segi, sulasid ühte.

Ja tal oli tunne, et ta on kätte saanud selle töötatud maa, kus jõed voolavad piima ja mett, kus süüakse vaevata saadud leiba, käiakse kullas ja hõbedas...

Ta kuulis unenägude jutustusi ja seletusi, taldrikute kõlinal ja nugade täksimist; ta puges hoidjale ligemale ja jäi kuulama tema vanadusest värisevat häält.

«Militrissa Kirbitjevna!» ütles hoidja ning näitas käega perenaise poole.

Oblomovile näis, et sinises taevas sõuab sama pilv nagu tookord, et aknast puhub sisse sama tuul ja mängib tema juustega, et Oblomovka isakalkun käib ja klugistab akna all.

Ja nüüd hakkas koer haukuma: vististi tuleb võõraid. Akki tuli Andrei oma isaga Verhljovost? See oleks siis lausa pidupäev! Tõepoolest, ongi vist tema: sammud tulevad lähemale, ikka lähemale, üks avaneb... «Andrei!» ütleb ta. Ja tõesti, tema ees seisab Andrei, aga mitte enam poisike, vaid täismees.

Oblomov hakkas meelt märkama: see polnud viirastus, ilmsigi seisis tema ees tõeline, olemasolev Stolz.

Perenaine võttis ruttu lapse sülle, kahmas õmblustöö lauvalt ja viis ka suuremad lapsed minema; Aleksejev lahkus samuti; Stolz ja Oblomov jäid kahekesi ning silmitsesid teineteist vaikides ja liikumatult. Stolz puuris pilgu temast läbi.

«Oled see sina, Andrei?» küsis Oblomov meeleliigutusest sumbunud häälele, nii nagu küsib armastaja, kui ta oma ihaldatud hulga aja tagant jälle näeb.

«Jah,» vastas Andrei tasa. «Sa oled elus ja terve?»

Oblomov kaisutas sõpra tugevasti.

«Aahh,» vastas ta venitades ning valades sellesse ainsasse silpi kogu oma nukruse ja rõõmu, mida ta kaua südames oli varjanud ja mida ta lahusolu ajal polnud võib-olla kellegagi jaganud.

Nad võtsid istet ja silmitsesid jälle ainiti teineteist.

«Oled sa terve?» küsis Andrei uuesti.

«Jah, praegu küll, jumal tänatud!»

«Aga olid haige?»

«Jah, Andrei, mul oli rabandus...»

«Kas tõesti? Mu jumal!» ütles Andrei kokkunult ja osavõtlikult. «Aga komplikatsioone ei ole?»

«Ei, ainult vasak jalg ei taha hästi liikuda...» vastas Oblomov.

«Oh, Ilja, Ilja! Mis sinuga ometi on? Sa oled ju omadega päris läbi! Mis sa kogu see aeg oled teinud? Juba viis aastat pole me kokku saanud, see pole naljaasi!»

Oblomov ohkas.

«Miks sa Oblomovkasse ei sõitnud? Miks sa ei kirjutanud?»

«Mida ma võin vastata, Andrei? Sa tunned mind, nii et ära parem küsi!» ütles Oblomov kurvvalt.

«Ja ikka siin, selles korteris?» ütles Stolz toas ringi vaadates. «Polegi ära kolinud?»

«Jah, ikka siin... Nüüd ma enam ei koligil!»

«Noo, ja jäädki selle juurde?»

«Jah, Andrei... jään...»

Stolz vaatas ainiti Oblomovile otsa ja hakkas siis mõttes mööda tuba käima.

«Aga Olga Sergejevna? On ta terve? Kus ta on? Kas ta mäletab...»

Oblomov jäi poolelt sõnalt vait.

«Ta on terve ja mäletab sind, nagu oleks teie lahkuminek olnud alles eile. Ma ütlen sulle kohe, kus ta on.»

«Ja lapsed?»

«Lapsed on samuti terved... Aga ütle, Ilja: see pole sul tõsine jutt, et sa siia jääd? Ma tulin just selleks, et sind ära viia, maale, meie juurde...»

«Ei, ei!» ütles Oblomov häält alandades ja ilmse ärevusega ukse poole vaadates. «Ei, jäta see jutt, ole hea, ära hakkagi rääkima...»

«Miks siis? Mis sul ometi viga on?» alustas Stolz. «Sa tunned ju mind: ma olen juba ammu teinud selle endale ülesandeks ja sellest ma ei tagane. Mind on siiani mitmesugused asjad mujal kinni pidanud, aga nüüd olen ma vaba. Sa pead meie juures elama, meie läheduses: meie otsustasime Olgaga nõnda, ja nõnda me ka teeme. Jumal tänatud, et ma sind niisuguses seisukorras näen, ja mitte halvemas. Ma ei lootnudki... Noh, lähme!... Ma olen valmis sind kas või vägisi viima! Peab teisiti elama, sa tead küll, kuidas...»

Oblomov kuulas kärsitult seda sõnakõlinalt.

«Ära karju, ole hea, räägi taseminil!» palus ta. «Seal...»

«Mis seal on?»

«Seal kuuldakse... perenaine mõtleb ehk, et ma tõesti tahan ära sõita...»

«Noh, mis sellest siis on? Las mõtle!»

«Ah, nii ei saa ju!» ütles Oblomov kähku vahele. «Kuule, Andrei!» lisas ta äkki täiesti uuel, otsustaval toonil. «Ära tee asjata katsed, ära käi peale: ma jään siia.»

Stolz vaatas talle üllatunult otsa. Oblomov vaatas kindlalt ja rahulikult vastu.

«Sa oled hukkumas, Ilja!» ütles ta. «See maja... see naine... kogu sinne elu... See ei või nii jääda: lähme nüüd, lähme!»

Ta haaras Oblomovil käsivarrest kinni ja hakkas teda ukse poole tirima.

«Miks sa tahad mind ära viia? Ja kuhu?» küsis Oblomov vastu punnides.

«Siit mülkast, siit poriaugust välja, päikese ja värske õhu kätte, kus on terve ja normaalne elu!» vastas Stolz validalt, peaaegu käskivalt. «Kus sa oled? Mis on sinust saanud? Võta aru pähe! Kas kõik su elu ettevalmistused olid selleks, et magada siin nagu mutt oma koopas? Tuleta ometi meelde...»

«Ära tuleta meelde, jäta minevik rahule: teda ei saa tagasi tuua!» ütles Oblomov täie teadmiseega, selge mõtlemisvõime ja otsusekindlusega. «Mida sa kavatsed minuga teha? Sellest maailmast, kuhu sina mind tahad viia, olen ma alatiseks lahku löönud; sa ei liida ega jooda neid kahte lahtirebitud poolt enam kokku. Ma olen südamega just selles poriaugus kinni: kui sa katsud mind lahti käristada, on see minu surm.»

«Vaata ometi ringi, kus ja kellega sa elad!»

«Ma tean, ma tunnen... Ah, Andrei, ma tunnen ja saan kõigest aru: mul on juba ammu häbi maailmas elada! Aga sinuga ma ei saa ühes tuila ega sinu teed käia, ka siis mitte, kui ma tahaksin... Võib-olla oleks see veel viimati võimalik olnud. Nüüd aga... (ta laskis pea longu ja jäi korraks vait) ... nüüd on hilja... Mine ja ära viida minuga oma aega. Jumal näeb, et ma olen sinu sõprust väärt, aga sinu vaeva ma väärt ei ole.»

«Ei, Ilja, sa räägid küll seda ja teist, aga ei räägi kõike. Ma viin su siiski ära, viin just sellepärast, et ma midagi aiman...» ütles Stolz. «Kuule, pane endale midagi selga ja sõidame minu poole, istume tänase õhtu koos. Mul on sulle palju-palju rääkida: tead, mis meil praegu teoksil on, ega sa pole kuulnud?...»

Oblomov vaatas talle küsivalt otsa.

«Oh, ma unustasin, et sa ei käi ju inimestega läbi; lähme, ma räägin sulle teel... Kas sa tead, kes mind väravas ootab, istub tõllas... Ma kutsun ta siia!»

«Olga!» lipsas kohkunud Oblomovil üle huulte. Jume kadus ta näost. «Jumala pärast, ära lase teda siia, sõida minema! Ela hästi, ela hästi, jumala pärast!»

Ta peaaegu tõukas Stolzi ukse poole, kuid see ei liikunud paigast.

«Ma ei või ilma sinuta tema juurde minna: ma andsin sõna, kuuled, Ilja? Kui mitte täna, siis homme — sa lükkad

selle ainult päeva võrra edasi, aga minust lahti sa ei saa... Homme või ülehommene, ükskõik, siis saame ikkagi kokku!»

Oblomov vaikis longuspäi ega julgenud silmi tõsta.

«Millal siis? Olga nõuab vastust.»

«Ah, Andrei,» ütles Oblomov õrnal, paluval häälel, võttis tal ümbert kinni ja pani pea tema õlale. «Jäta mind päriselt rahule... unusta ära...»

«Mis? Alatiseks või?» küsis Stolz üllatunult, vabastas end tema käte vahelt ja vaatas talle otsa.

«Jah!» sosistas Oblomov.

Stolz taganes sammu võrra.

«Oled see sina, Ilja?» ütles ta etteheitvalt. «Sa ajad mind minema, ja kelle pärast — selle naise pärast!... Mu jumal!» karjatas ta peaaegu nagu äkilisest valust. «See laps, Ilja, keda ma siin nägin... Ilja, Ilja! Põgene siit, lähme, lähme ruttu! Kui sügavale sa oled langenud! See naine... kes ta sulle on?...»

«Minu naine!» vastas Oblomov rahulikult.

Stolz tardus soolasambaks.

«Ja see laps on minu poeg! Tema nimi on Andrei — sinu mälestuseks!» ütles Oblomov kõik korruga ära ja tõmbas kergendatult hinge, et ta oli selle koorma oma südamele maha saanud.

Nüüd kadus jume Stolzi näost ja ta jõllitas oma ümbrust üllatunud, peaaegu sõgenenud silmil. Nende vahel haigutas äkki kuristik, kõrgus müür ja Oblomovit poleks nagu enam olnudki, nagu oleks ta tema silme eest kadunud, sügavikku langenud, ja ta tundis ainult kõrvetavat tuska, mida tunneb inimene, kes tõttab ärevuses üle pika aja sõbraga kokku saama ja saab teada, et teda ei ole ammu enam, et ta on surnud.

«Kadunud!» sosistas ta masinlikult. «Mida ma Olgale ütlen?»

Oblomov kuulis viimaseid sõnu, tahtis midagi vastata, aga ei saanud. Ta sirutas Andrei poole mõlemad käed, ja nad kaelustasid teineteist vaikides, tugevasti, nagu seda tehakse lahingu või surma eel. See kallistus lämmatas sõnad, pisarad, tunded...

«Ära unusta mu Andreid!» olid Oblomovi viimased, kustuyal häälel öeldud sõnad.

Tummalt ja pikkamisi läks Andrei välja, mõttes ja pikkamisi astus ta üle hoovi ning istus tõlda, kuna Oblomov soovale istus, küünarnukid lauale toetas ja käed silmade ette pani.

«Ei, sinu Andreid ma ei unusta,» mõtles Stolz nukralt üle hoovi minnes. «Sa oled kadunud, Ilja: asjata oleks sulle rääkida, et su Oblomovka ei asu enam pimedas kolkas, et nüüd on järg jõudnud tema kätte, et ka tema peale paistab nüüd päike! Ma ei hakkagi sulle rääkima, et nelja aasta pärast on ta raudteejaam, et talupojad ehitavad teetammi ja kord veereb sealt vili raudruunal sadamasse... Ja siis tulevad... koolid, kirjaoskus, ja siis... Ei, sa ehmuksid ära uue õnne koidu ees, hele valgus teeks su harjumatuks silmadele valu. Aga sinu Andrei viin ma sinna, kuhu sa ise ei läinud... ja ma hakkas temaga koos meie kunagisi nooruseunistusi ellu viima... Jumalaga, vana Oblomovka!» ütles ta ja vaatas viimast korda tagasi väikese maja akende poole. «Sinu ajad on möödas!»

«Mis seal oli?» küsis Olga südame valjusti pekstes.

«Ei midagi,» vastas Andrei järsult ja kuivalt.

«Elab ta veel, on ta terve?»

«Jah,» vastas Andrei vastumeelselt.

«Miks sa nii ruttu ära tulid? Miks sa mind sisse ei kutsunud või teda kaasa ei toonud? Las ma lähen ise!»

«Ei lähel!»

«Mis seal siis sünnib?» küsis Olga kohkunult. «Või avanes äkki kuristik? Miks sa ei ütle mulle?»

Stolz vaikis.

«Mis seal ometi on?»

«Oblomovlus!» vastas Andrei tuseselt ja kogu kodutee oli ta Olga pärimise peale vaatamata tujutult vait.

X

Viis aastat on jälle möödas. Nii mõndagi on muutunud ka Viiburi poolel: Pšenitsõna maja juurde viiva tühja tee äärde on ehitatud suvemajad, mille hulgast kerkib kõrgemale pikk kroonu kivimaja, laskmata rõõmsat päikest paista laiskuse ja rahu vaikse pelgupaiga akendesse.

Majake ise on pisut raamas ja näeb lohakas ja kasimatu välja nagu mõni inimene, kellel silmad pesemata ja habe ajamata. Värv on paiguti maha tulnud, vihmaveetorud mitmest kohast katki: seepärast püsivad ka hoovil porilombid, millest nagu omal ajalgi viib üle kitsas laud. Kui mõni võõras jalgväravast sisse astub, siis ei kargle vana muri enam elavalt keti otsas, vaid haugub kähinal ainult paar suutäit, ilma et ta oma kuudist välja roniks.

Aga kui suured muudatused on veel maja sees! Seal valitseb võõras naine, hullavad võõrad lapsed. Jälle näitab siin aeg-ajalt oma metsikut, punast, ärajoodud nägu Tarantjev ja enam pole siin näha vaikset, vagurat Aleksejevit. Pole ka Zahhari ega Anisjat: uus paks köögitüdruk talitab köögis, täites rohmakalt ja vastumeelselt Agafja Matvejevna tasaseid käske; aga sama Akulina, undrukusaba vöö vahel, peseb künasid ja savipotte; ning sama unine kojamees, kes käib ikka sama kasukaga, saadab oma päevi putkas logeldes surma poole. Kindlal kellaajal, hommikul ja lõunatunnil, vilksatab aialippide tagant jälle «vennakse» kuju mööda, suur pakk kaenla all ning talvel ja suvel kummikalossid jalas.

Ja mis on Oblomovist saanud? Kus tema on? Kus? — Lähema surnuaia vaiksuses nurgas, põõsaste vahel puhkab tagasihoidliku hauurni all tema põrm. Sõbrakäega istutatud sirelite oksad suiguvad haa kohal, segamatult lõhnab koirohi. Näib, nagu valvaks vaikuseingel ise tema haaund.

Nii teraselt, kui armastava naise silm valvaski Oblomovi järele igal ta elumomendil, panid igavene rahu, igavene tegevusetus ja laisk ühest päevast teise roomamine ometi elumasina pikkamisi seisma. Ilja Iljitš suri nähtavasti valudeta ja piinadeta: nagu oleks kell seisma jäänud, mida on unustatud üles keerata.

Keegi ei näinud tema viimseid silmapilke, ei kuulnud tema surmaeelset ägamist. Rabandus tabas teda aasta pärast veel kord ja läks jälle õnnelikult mööda: Ilja Iljitš jäi ainult kahvatuks, jõuetuks, sõi vähe, käis harva aias jalutamas, muutus ikka vaiksemaks ja mõtlikumaks ning nuttis koguni aeg-ajalt. Ta aimas surma lähenemist ja kartis.

Mitu korda hakkas tal halb, aga see läks üle. Kord hommikul tahtis Agafja Matvejevna talle harilikul ajal kohvi tuua ja leidis ta nii rahulikult igaveses unes puhkavat, nagu magaks ta ajalikku und, ainult pea oli veidi padja pealt ära nihkunud ja käsi oli kramplikult südamele surutud, kuhu veri oli nähtavasti kokku voolanud ja seisma jäänud.

Agafja Matvejevna on juba kolmat aastat jälle lesk: selle aja sees on kõik endiseks muutunud. Vennas oli podrätsikuks hakanud, kuid selle tööga üsna vaeseks jäänud, kuni ta mingil moel, igasuguste kavaluste ja kummarduste abil, sai tagasi endisele kirjutajakohale, «kus talupoegi kirja pannakse», ning jälle läheb ta jalgsi ametisse ja toob sealt koju viieteistkümne-, kahekümne- ja kahekümne viie kopikalisi, mida ta hästi ärapeidetud laekasse kogub. Menüü on nüüd

jälle valimatult lihtne, kuid rammus ja rikkalik, nagu ta oli enne Oblomovi tulekut.

Esimest viiulit majas mängib vennakse abikaasa Irina Pantelejevna, see tähendab, et ta on võtnud endale õiguse hommikul hilja tõusta, kolm korda päevas kohvi juua ja kolm korda kleiti vahetada, majapidamises aga ainult ühe asja järele valvata — et ta undrukud oleksid hästi targeldatud. Miski muu ei lähe talle korda, ja nii on Agafja Matvejevna endist viisi maja elav pendel: valvab köögi ja toitluse järele, teeb kogu majarahvale teed ja kohvi, õmbleb kõigile rõivad, vaatab pesu, laste, Akulina ja kojamehe järele.

Miks siis nõnda? Ta on ju ometi proua Oblomova, mõisnikuemand; ta võiks ju omaette ja iseseisvalt elada, ilma et ta kellestki või millestki puudust tunneks? Mis sunnib teda võõra majapidamise koormat enda peale võtma, võõraste laste eest hoolitsema, kõiki neid väikesi kohustusi täitma, millele naised end muidu ohverdavad kas armastuse, perekonnasidemete püha kohuse või igapäevase leiva pärast? Kus on Zahhar ja Anisja, kes peaksid õiguse järgi olema tema teenijad? Kus on lõpuks see elav armastuse pant, mille mees on talle jätnud, — kus on väike Andrjuša? Ja kus on lese lapsed esimesest abielust?

Lapsed on tal koha peal, see tähendab, et Vanja lõpetas õppimise ja astus teenistusse; Mašenka läks mingi kroonu-asutuse inspektorile mehele, Andrjušat aga käisid Stolz ja tema naine endale kasupojaks palumas, ja temast sai nende perekonnaliige. Agafja Matvejevna ei võrrelnud ega seganud Andrjuša saatust kunagi teiste laste omaga, kuigi ta ehk südames loomusunniliselt kõigile ühesugused õigused andis. Kuid Andrjuša kasvatus, tema eluviisid ja tuleviku hoidis ta kuristikulaiuselt Vanjuša ja Mašenka elust lahus.

«Mis nemad ka on? Samasugused tuhkapusijad nagu ma isegi,» ütles ta oma esimese abielu laste kohta, «nemad on sündinud mustast ihust, aga see,» ütles ta Andrjuša kohta peaaegu austusega, kuna ta ise teda nagu natuke areldi või vähemalt ettevaatlikult hellatas, «see on mõisaverd! Vaata, kui valge ta on, nii klaari jumeaga; kui väikesed käed ja jalad, ja juuksed on kui siid. Täitsa kadunukese moodi!»

Seepärast oli ta sõna lausumata, isegi teatava rõõmuga Stolzi ettepanekuga päri — anda poeg talle kasvatada, sest Agafja Matvejevna leidis, et seal ongi tema õige paik, mitte aga siin, «mustuses», kasimata vennalastega ühes majas.

Pool aastat elas Agafja Matvejevna pärast Oblomovi

surma murest murtuna Anisja ja Zahhari seltsis. Ta tallas mehe hauale teeraja, nuttis silmad peast, ei söönud peaaegu midagi, jõi ainult teed, ei saanud öösiti sagedasti sõba silmale ja jäi päris otsa. Ta ei kurtnud kellelegi ja paistis, et mida kaugemale jäi mehe surm, seda rohkem süvenes ta iseendasse, oma kurbusesse, sulgus kõigi ees, isegi Anisja ees. Keegi ei teadnud, mis ta hinges toimub.

«Teie perenaine nutab ikka veel meest taga,» rääkis poe-mees, kelle käest toiduaineid osteti, turul köögitüdrukule.

«Ikka leinab veel meest,» rääkis surnuaia-kiriku võõr-münder kirikuleibade küpsetajale, sest lohutamatu lesk käis seal iga nädal palvetamas ja nutmas.

«Ikka veel heidab meelt,» räägiti vennakse majas.

Kord ilmus ootamatult tema juurde kogu vennakse pere ühes laste ja Tarantjeviga, et talle kaastundmust avaldada. Järgnesid labased trööstisõnad ja nõuanded «end mitte murega tappa, ennast laste pärast hoida» — kõik sama jutt, mis viisteistkümmend aastat tagasi esimesegi mehe surma puhul ja mis avaldas tol korral soovitud mõju, nüüd aga hakkas millegipärast vastu ja tegi ainult tusaseks.

Tema süda läks palju kergemaks, kui hakati muudest asjadest rääkima ja kui öeldi, et nüüd võiks õde-venda jälle üheskoos elada, et temal oleks omaste keskel «kergem oma leina kanda», kuna neil oleks hea põli, sest nii hästi nagu tema ei oska keegi maja pidada.

Ta palus mõtlemiseks aega, piinles siis veel paar kuud ja leppis sellega, et nad ühes elama asusid. Just sel ajal viis Stolz Andrjuša enda juurde ja Agafja Matvejevna jäi ükski.

Nüüd käib ta nagu vari, tumedas kleidis, must villane rätik kaelas, toast kööki, avab ja suleb jälle kapiuks, õmbleb, triigib pitse, kuid teeb seda tasakesi, loiult; räägib vaikselt ja nagu vastu tahtmist; ta silmad ei libise enam endise kergusega ühelt asjalt teisele, vaid neil on süvenenud vaade, sisimas keskendunud mõtte pitser. See pitser jäi nähtamatult tema näole sellest momendist peale, kui ta kaua ja pinevalt surnud mehe nägu vaatas, ja sest ajast ei ole see mõte ta näolt enam lahkunud.

Ta liikus majas ringi ja ta käed tegid kõik, mis vaja, kuid mõte ei võtnud sellest osa. Mehe kaotamisel, tema surnukeha juures hakkas ta nähtavasti korraga oma elu mõistma, tema tähenduse üle järele mõtlema, ja selle järele-mõtlemise vari langes alatiseks ta näole. Kui siis kõrvetav kurbus oli välja nutetud, jäi veel üksnes teadmine kaotuse suuruselt: kõik oli tema jaoks surnud, peale väikese Andr-

juša. Ainult teda nähes ilmutas ta veel elumärke: näojooned elustusid, silmadesse ilmus rõõmus helk ja siis valgusid nad täis mälestuste pisaraid.

Kõik muu tema ümber ei läinud talle korda: kas vihastas vennas asjata raisatud või mahatingimata jäetud rubla pärast, kõrbenud prae või mitte küllalt värske kala pärast, kas mossitas vennanaine liiga vähe targeldatud undrukute või lahja ja külma tee pärast või ütles paks köögitüdruk jämedusi — Agafja Matvejevna ei pannud midagi tähele, nagu ei puutuks see kõik üldse temasse, ei kuulnud isegi mürgist sosistamist: «Emand, mõisnikuproua!»

Kõigile vastas ta kurbuse väarikusega või alandliku vaikimisega.

Seevastu jõulu ja lihavõtte ajal või vastlanädala pidustuste puhul, kui kogu majarahvas rõõmust rökkas, sõi, jõi ja laulis, hakkas tema äkki keset üldist lustipidu palavaid pisaraid valama ja kadus oma tupp.

Peatselt sai ta aga oma keskeendunud ilme tagasi ning vaatas vahel vennast ja tema naist koguni nagu uhkelt või kaastundlikult.

Ta mõistis, et tema elumäng, tema hiilgeaeg on möödas, et jumal oli tema elule hinge andnud ja selle nüüd tagasi võtnud, et selles elus oli kord päike säranud ja siis jäädavalt kustunud... Kustunud jäädavalt, seda küll; kuid selleest oli tema elu alatiseks oma mõtte leidnud: ta teadis nüüd, milleks ta oli elanud ja et ta polnud elanud asjata.

Ta oli armastanud nii tugevasti ja jäägitult: armastanud Oblomovit kui armukest, meest ja isandat; aga nagu varemaltki, ei mõistnud ta sellest kellelegi rääkida. Ja keegi ta lähikonnast poleks temast ka aru saanud. Kust oleks ta selleks keele võtnud? Vennakse, Tarantjevi ja vennanaise sõnavaras ei leidunud seesuguseid sõnu, sest seal polnud neid mõisteidki; ainult Ilja Iljitš oleks teda mõistnud, aga temale ei olnud ta sellest kunagi rääkinud, sest siis ei mõistnud ta ka ise seda veel, ei mõelda ega välja öelda.

Aastate jooksul hakkas ta minevikust ikka rohkem ja selgemini aru saama ja seda ikka sügavamalt varjama, muutudes aina sõnakehvemaks ja endassesulgunumaks. Need silmapilguna möödaviilksatanud seitse aastat kiirgasid kogu ta elule vaikset valgust, ja tal polnud enam midagi soovida ega kuhugi kippuda.

Ainult kui Stolz talviti maalt linna tuli, käis ta nende pool ja vahtis ahnel pilgul Andrjušat, hellatas teda argliku õrnusega ja oleks heal meelel Andrei Ivanovitšile midagi öelnud,

teda tänanud, talle koguni kõik ära rääkinud, mis oli kogunenud ta südamesse ja ei pääsenud sealt kuidagi välja. Stolz oleks sellest aru saanud, kuid Agafja Matvejevna ei olnud sõnu, ta sööstis ainult Olga juurde, suudles tal käsi ja valas palavaid pisaraid, nii et Olgagi tahtmatult temaga koos nutma hakkas, Andrei aga meeleliigutuses teise tuppa ruttas.

Neid kõiki sidus ühine armastus, ühine mälestus kadunu-kese kristallpuhtast hingest. Nad keelitasid Agafja Matvejevna nende juurde maale, Andrjuša juurde elama asuma, aga tema kinnitas ikka: «Kus inimene on sündinud ja oma ea elanud, seal peab ta ka surema.»

Asjata andis Stolz talle mõisa valitsemisest aru ja saatis talle kuuluva osa sissetulekutest; tema andis kõik tagasi ja palus Andrjušale hoida.

«See on tema raha, mitte minu oma,» kordas ta kangekaelselt, «tal läheb seda tarvis, tema on härra; aga mina elan oma elu niisamutigi ära.»

XI

Kord lõuna paiku läksid kaks härrat Viiburi poolel mööda puukõnniteed; nende järel sõitis tasakesi kaless. Üks neist härradest oli Stolz, teine tema sõber — kirjanik, paks, apaate ilmega, unistavate, just nagu veidi uniste silmadega mees. Nad jõudsid kiriku juurde; jumalateenistus oli parajasti lõppenud ja rahvas valgus kirikust välja; kõige ees tulid kerjused. Nende kollektsioon oli rikkalik ja mitmekesine.

«Ma tahaksin teada, kustkohast need kerjused tulevad,» ütles kirjanik kerjuseid silmitsedes.

«Kustkohast? Ronivad igasugustest urgudest ja urgastest kokku...»

«Ma ei küsi seda,» vastas kirjanik, «ma tahaksin teada, kuidas saadakse kerjuseks, kuidas jõutakse niisugusesse olukorda. Kas see sünnib ootamatu õnnetuse läbi või jõutakse järk-järgult nii kaugele, kas see on tõeline häda või pettus...»

«Milleks sul seda vaja on? Mõtled ehk kirjutada «Mystères de Pétersbourg?»*»

* «Peterburi saladused» (prantsuse k.). Vihje prantsuse kirjaniku Eugene Sue (1804—1857) populaarsele romaanile «Pariisi saladused» (1842—1843), mis käsitleb Pariisi põhjakihtide elu. Toim. märkus.

«Võib-olla...» vastas kirjanik laisalt haigutades.

«Paras juhus: küsi mõne käest, hõberubla eest müüb igaüks neist sulle oma eluloo; sina paned kirja ja müüd vaheltkasuga edasi. Näed seda vanameest: tavaline kerjus, kõigiti paslik tüüp. Hei, vanamees! Tule siia!»

Hüüde peale keeras vanamees ringi, võttis mütsi peast ja tuli lähemale.

«Armulised härrad!» kähises ta. «Aidake vaest santi, ma olen vana sõjamees, kolmekümnes lahingus haavata saand...»

«Zahhar!» hüüdis Stolz üllatunult. «Sina siin?»

Zahhar jäi paugupealt vait, siis varjas ta käega silmi päikese eest ja vaatas hoolega Stolzi.

«Andke andeks, kõrgeausus, ei tunne... ma olen puhta pimedaks jäänd!»

«Sa ei tunne oma isanda sõpra Stolzi ära,» ütles Stolz etteheitvalt.

«Ui-ui, isake Andrei Ivanõtš! Ossa heldus, näe, mis pimeus teeb! Isake, kullapail!»

Ta püüdis Stolzi kätt oma pihku saada, sai aga hoopis kuuehõlma ja suudles seda.

«Et issand mulle, vanale krantsile, veel seda rõõmu las kis osaks saada...» ulgus ta pooleldi naerdes, pooleldi nuttes. Tema nägu otsmikust lõuani kattis nagu punane pitsatilakk. Ninal oli peale selle veel sinakas varjund. Pea oli nüüd täiesti paljas, põskhabe aga endiselt suur, ainult et pulstunud ja tokerdanud kui vilt; kummaski habemepooles valendas just nagu käputäis lund. Seljas oli tal räbaldunud ja õige luitunud sinel, millel puudus teine hõlm; palja jala otsas olid vanad kalossid; käes hoidis ta väga kulunud karvamütsi.

«Ossa armuline jumal! Tegi mulle täna pühade puhul hääd meelt...»

«Mis on sinuga juhtunud? Miks sa niisuguses seisukorras oled? Kas sul häbi ei ole?» küsis Stolz validalt.

«Oh, isake Andrei Ivanõtš! Mis parata!» ütles Zahhar raskelt ohates. «Kust ma süüa saan? Kui Anisja veel elas, siis ma ei hulkund ringi, siis oli leib omast käest, aga kui ta koolerasse suri — olgu issand talle armuline! — ei taht proua vennas mind enam majas pidada, sõimas söödikuks. Mihhei Andreitš Tarantjev katsus ka iga kord, kui temast mööda läksin, jalaga tagumikku anda: see põld enam miski elu! Muudkui kuula seda tänitamist! Uskuge, härra, leivapalagi ei läind enam suust alla! Kui prouat põleks — andku

jumal talle tervist,» ütles Zahhar risti ette lüües, «siis oleks ma juba ammu kõngend nälja ja külma kätte. Tema andis ikke talveks riided selga ja leiba nii palju, kui süda kutsub, ja sooja aseme ahju pääl — kõik südamehädusest. Aga eks ta sai ka kõik see aeg minu pärast näägutada, ja ma tuln jumala abiga tulema! Juba teist aastat süön sandileiba...»

«Miks sa endale kohta pole otsinud?» küsis Stolz.

«Isake Andrei Ivanõtš, kust sa praegusel ajal kohta leiad? Katsusin kahes kohas õnne, ei jäädud rahule. Põle enam endine aeg: kõik on halvemaks läind. Teenrilt tahtakse kirjaoskust, ja isegi suurtsugu sakstel põle enam seda moodu, et eestuba oleks teenreid paksult täis. Ikka üksainuke teener, harva kaks. Härrad tõmbavad endal ise saapad jalast: olla kohe sihuke masin välja mõeldud!» jätkas Zahhar masendunult. «Häbi ja teotus, õiget härraelu varsti enam põlegi!»

Ta ohkas.

«Noh, sain siis ühe saksa kaupmehe juurde koha pääle, pidin eestois istuma: kõik oli hästi, aga ta pani mind puhvetisse tööle... kas see on siis minu amet? Kord läksin riistu viima, böömi klaasid, või mis nad olid... põrand igavene sile ja libe, et pagan võtaks! Äkki mul jalad laiali — ja riistad tükkis kandikuga põrandal maas: ja aetigi mind minema! Noh, siis hakkasin ma välimuse poolest ühele krahviprouale meeldima; ütles, et «auväärt välimus!» — ja võttis mu uksehoidjaks. Hää vanaaegne amet: istu aga toolil ja tee tähtis nägu ette, viska jalg põlvele ja kiiguta muudkui seda, ja ära tee kohe välja, kui mõni tuleb, esteks mõrise pisut ja lase alles siis sisse või anna kuklasse, nii nagu asi nõuab; aga häädele külalistele, muidugi mõista, viipad niimoodi, näe, teed!» Zahhar näitas käega, kuidas uksehoidja peab oma pika kepiga teed juhutama. «See on meelitatav, mis sääl rääkida! Aga proua juhtus piriseja olema — jumal temaga! Kord viskas pilgu minu kambrisse, nägi lutikat; kus hakkas jalgu trampima ja karjuma, justkui mina oleks lutikad välja mõeld! Misuke majapidamine saab lutikateta läbi!... Teine kord läks minust mööda ja tema meelest oli mul just nagu viinalehk juures... jah, nii püre oli! Ja laskis lahti!»

«Aga ongi ju viinalehk juures, päris kõvasti kohe,» ütles Stolz.

«Suurest murest, jumala eest, isake Andrei Ivanõtš, suurest murest,» kähises Zahhar ja krimpsutas haledalt nägu.

«Katsusin siis voorimeheks hakata. Sain peremehe juurde koha, aga külm võttis jalad ära: põle enam jaksu, vanaks olen jäänd! Kangesti tõrges hobune juhtus ka kätte, ükskord jooksis tõlla ette, pidi mind äärepäält vaeseomaks tegema; teine kord ajas vanaeide alla; mind viidi politseisse...»

«Noh, hea küll, ära hulgu ega joo enam, tule minu juurde, ma annan sulle peavarju, sõidame maale, kas kuuled?»

«Kuulen, isake Andrei Ivanõtš, jah...»

Zahhar ohkas.

«Ei tahaks siit ära minna, hauast eemale! Meie kallis leivaisa Ilja Iljitš,» ulgus ta, «tänapäev veel tuletasin teda meelde, olgu jumal talle armuline! Nii hää härra võttis jumal meilt ära! Tema elas inimestele rõõmuks, oleks võind sada aastat elada,» nuuksus ta nägu krimpsutades. «Ma käisin täna ta haua; alati, kui siia poole tulen, siis lähen ikke sinna ka, istun sääl; ja nutt tuleb pääle... Teinekord jään tükiks ajaks mõttesse, siis jääb kõik nii vakka, ja ma kohe kuulen, nagu hüüaks keegi: Zahhar, Zahhar! Kananahk tuleb ihule! Ei näe me silmad enam nisukest härrat! Ja kuidas ta veel teid armastas — issand, tuleta tema hingekest taevariigis meelde!»

«Noh, tule siis Andrjušatki vaatama: ma lasen sulle süüa anda, annan riided selga, ja tee siis, nagu heaks arvad!» ütles Stolz ja andis vanamehele raha.

«Tulen; Andrei Iljitši peab küll vaatama tulema! Eks ta ole juba suureks sirgund! Issand! Misukest rõõmu ta ikke laskis mulle veel osaks saada! Tulen, isake, andku issand teile tublit tervist ja pikka iga...» pomises Zahhar ärsõitvale kalessile järele.

«Noh, sa kuulsid selle kerjuse lugu?» ütles Stolz oma sõbrale.

«Kes see Ilja Iljitš on, keda ta nimetas?» küsis kirjanik.

«Oblomov: ma olen sulle temast küll ja küll rääkinud.»

«Ah jaa, tuleb meelde: see oli sinu sõber ja ülikoolikaaslane. Mis temast sai?»

«Hukka sai, otsa sai — asja ees, teist taga.»

Stolz ohkas ja vajus mõttesse.

«Ja ometi ei olnud ta teistest rumalam, ta hing oli puhas ja selge nagu klaas: õrna südamega, hea ja aus inimene — aga hukkus!»

«Miks? Mis põhjusel?»

«Mis põhjusel? Põhjuseks oli... oblomovlus!» vastas Stolz.

«Oblomovlus?» kordas kirjanik aru saamata. «Mis see on?»

«Kohe räägin: las ma kogun mõtteid ja tuletan meelde. Ja sina pane kirja: ehk kõlbab mõnele lugeda.»

Ja ta jutustas loo, mis siin kirjas.

1857—1858